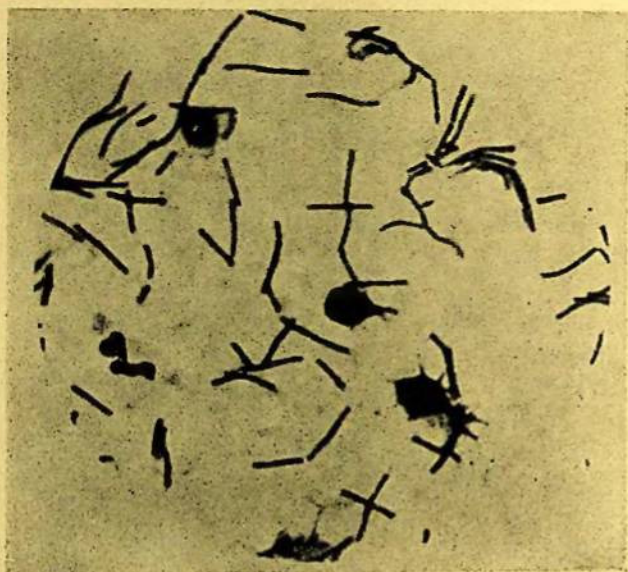

СПИРИДОН МАТРЕНЧУК,
ВЕТЕР. РАДНИК

ЗАРАЗЛИВІ ХВОРОБИ ДОМАШНІХ ТВАРИН - ПЕРЕНОСНІ НА ЛЮДЕЙ

П Р А Г А

1 9 4 2

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО „ПРОБОЄМ“

Dr. Tragar

САМООСВІТНЯ БІБЛІОТЕКА Ч. 11.

СПИРИДОН МАТРЕНЧУК,
ветер. радник

**ЗАРАЗЛИВІ ХВОРОБИ
ДОМАШНІХ ТВАРИН
ПЕРЕНОСНІ НА ЛЮДЕЙ**

з ілюстраціями

Канадсько-Український Бібліотечний Центр

Канадське Товариство Приятелів України
Торонто - Канада

П Р А Г А

1 9 4 2

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО „ПРОБОЄМ“

Тираж 3000 прим.
Світлини виписав н. проф. др. Фр. Краль.

Всі права застережені!

Накладом Українського Видавництва „ПРОБОЄМ“ в Празі, Praha II.,
Navlíčková 22. Друкарня „Політика“ в Празі, Praha II., Václavské n. 15.

I.

ЗАРАЗЛИВІ ХВОРОБИ У ЛЮДЕЙ І ТВАРИН

Загальні зауваження

Людські й тваринні хвороби можна поділити на такі, що не переходять на інших і на ті, що даються переносити з хворих на здорові організми. Оці переносні хвороби називаємо заразливими (інфекційними) хворобами. Деякі зарази переносяться дуже легко й коли їх завчасу успішно не поборювати, поширюються в короткім часі на цілі села і на широкі простори краю. В таких випадках зараза стається пошестю (епідемією). Прикладами таких епідемій є між іншими пошесті: у людей — холера, сипний тиф, у рогатої худоби — слинівка (ящур), у свиней — чума, у домашньої птиці — холера курей і інші.

Заразливі хвороби спричиняють великі втрати на людях і приносять дуже значні шкоди на майні поодиноких хазяйств і народів та держав. Тому у всіх культурних державах існують закони видані для боротьби із заразливими хворобами як людськими так і тваринними.

Протипошесні закони творяться на основі наукових дослідів і беруть під увагу способи, які можуть успішніше ту чи іншу заразу поборювати. Але й найліпші закони не сповняють свого завдання, якщо само населення не розуміє їх цілі і не слухає та не додержується законів. Це відноситься передовсім до протипошесних законів, які даються затаюваннями зараз і недбалими сповнюванням приписів легко обійти.

Легковаження й недодержування протипошесних законів сприяє ширенню зараз і шкодить передовсім самому населенню. Це діється головню там, де населення мало свідоме і не здає собі справи з небезпек, які приносять зарази. Не зла воля є цьому винна, але байдужність населення

а головно незнання причин і можливостей ширення зараз та способів охорони перед ними.

Найуспішнішим способом охорони проти заразам є береження себе перед заражуваннями. Та щоби було можна якоїсь небезпеки вистерігатися а з ворогом боротися, треба бодай приблизно знати грозячу небезпеку і ворожу зброю.

На жаль серед широких мас нашого населення хиблять найосновніші відомості про заразливі хвороби. Тому жертвою зараз стається рік-річно по селах велике число людей і домашніх тварин. Бачимо це найвиразніше в неспокійних, воєнних часах, коли уряди не можуть слідкувати за додержуванням протизаразних законів, а боротьба із заразами полишається самому населенню. В такі часи поширюються людські і тваринні зарази незвичайно скоро й нераз приносять народові тяжчі втрати, чим боротьба на фронтах.

Ціллю цієї розвідки є подати легко, зрозумілим способом найважливіші відомості про заразливі хвороби, а то: про причини, про можливості сприяючі ширенню зараз і про засоби боротьби з ними. Малі розміри розвідки не дозволяють ширше обговорити поодинокі зарази, тому наводжу тільки загальні відомості про всі заразливі хвороби, а коли згадаю котру з поодиноких зараз, то це станеться, щоб прикладом пояснити сказане.

Для яснішого перегляду ділю розвідку на такі частини:

- 1) Що є причиною заразливих хворіб?
- 2) Яким способом бактерії шкодять нападеному організмові?
- 3) Як організм бореться проти заразам?
- 4) Як лікарська наука помагає зараженому організмові?
- 5) Як населення має поступати в часах небезпеки зараз?

Чужі уживані в науці назви буду старатися по змозі оминати.

1. ЩО Є ПРИЧИНОЮ ЗАРАЗЛИВИХ ХВОРІБ?

Причини незаразливих хворіб, що настали наслідком фізичних шкідливих впливів, як прикладом потовчення, поранення, перестуда, попалення, сильний електричний струм тощо є нам часто знані. Але при заразливих хворобах, які

можуть переноситися з хворих організмів на здорові і наводити на них подібні занедужання, знає наш загаль дуже мало.

А однак кожний з нас міг би подумати, що коли все на світі, що множить, має насіння, так само і хвороби, які можуть переходити з одного організму на другий і поширяться, мусять мати також якийсь своє насіння. Так воно справді є. Кожна заразлива хвороба має своєрідне насіння, що може спричинювати тільки таку саму, а не іншу хворобу. Наприклад: від хворого на тиф можна заразитися тифом, віспу може розширяться тільки хворий віспою, скаженину можна дістати лиш від скаженого чоловіка, або звіряти і так воно є при всіх інших заразах.

Незнання насіння заразливих хворіб серед широких, народних мас походить звідси, що це насіння звичайно так мале; що людське око, не озброєне побільшаючими приладами, не може його видіти. Винятки творять заразливі хвороби, спричинювані більшими чужоїдами (паразитами), як наприклад різні глисти, коростяні кліщі тощо. Для оглядання заразників більшості заразливих хворіб треба уживати приладів, що можуть оглядані дрібні предмети побільшувати аж до тисячі і більше разів. Такий прилад називаємо дрібногляд, або з грецького мікроскоп.

При допомозі мікроскопу знайшли учені, що в природі живе безмежне багатство різнородних дрібних організмів, які мають величезне значіння для життя на нашій землі. Ці дрібні організми названо бактерії (по нашому — дрібнянки).

Бактерії є в природі дуже розповсюджені, тому сміло можна сказати, що постійно живемо посеред них. Величезна більшість бактерій є нам корисна, бо без них було б життя вищих звіринних і рослинних організмів неможливе. При діянню бактерій відбуваються в природі хемічні зміни різних матерій на складники, потрібні для життя рослин, звірят і людей. Так наприклад гниття мертвих організмів, яке є основою творення нового життя, діється головню при допомозі бактерій. Бактерії спричиняють також переміни невідживних, або мало стравних матерій на матерії вартісніші і більш придатні для поживи рослин і звірят.

В щоденнім житті нашим роблять бактерії нам великі прислуги. Киснення хліба, молока, капусти, огірків, пере-

творювання рослинних цукрів на алкоголь (вино, пиво, горілка) і багато інших придатних нам перемін в природі може діятися тільки при допомозі бактерій.

Але в природі є також багато відрод бактерій, нам шкідливих, що спричиняють різні, часто тяжкі хвороби серед рослин, звірят і людей. Наука знає тепер около 80 пород хвороботворчих бактерій. Може також статися, що звичайно нешкідливі гнилизняні бактерії з незнаних причин стаються дсколи сильно хвороботворчим и ібувають тоді причиною зараз.

Причиною заразливих хворіб є отже дрібні живі організми, які називаємо дріб'янки — бактерії.

2. ЯКИМ СПОСОБОМ БАКТЕРІЇ ШКОДЯТЬ НАПАДЕНОМУ ОРГАНІЗМОВІ?

Не одному може здаватися дивним, що дрібненькі бактерії можуть бути причиною тяжких хворіб а навіть і смерти у великих звірят і у чоловіка. Ця справа стане зрозумілою, коли познайомимся з життям бактерій.

Світ бактерій є дуже різнородний. Кожна інша порода має інший вид (форму) і різниться від інших також вимогами і способами свого життя. Звичайно причиною хворіб є поодинокі породи бактерій в організмах поодиноких пород звірят, або тільки у людини. Але є бактерії, що можуть жити і спричинювати ту саму заразу у різних пород звірят і у чоловіка. Для прикладу: деякі людські зарази як сифіліс, холера не даються переносити на звірята. Слинівка (ящур) зараза ратичних звірят є заразлива і для людини, але не чіпляється звірят однокопитних як коні, осли і і. Але скаже-нина є заразливою і смертельною хворобою для людини, для всіх пород звірят і для птиць.

Хвороботворчі бактерії потребують для свого життя середовища, де є для них сприятливі життєві умови т. є добра пожива, відповідна теплота і достаточна вогкості. Це все мають бактерії в організмах людини і тварин. Тут можуть вони знайти все, що їм потрібне для життя і для множення.

Бактерії є одноклітинові організми і не мають полових орудь (органів). Вони множаться діленням, або пучкован-

ням (прунькованням). Ділення відбувається таким способом, що бактерія звужується на середині поступово чим раз більше, доки дві половини цілковито не відділяться від себе. Так творяться з одної бактерії дві, далі чотири, вісім і т. д.

При множенні через пучковання наростають на поверхні бактерії пучки (пруньки). Вони збільшуються через якийсь час, а на кінець відділяються від матірньої клітини і починають самостійне життя.

Ділення і пучковання дає бактеріям змогу надзвичайно скоро множитися. В короткім часі може з одної втворитися їх на мільйони. Це скоре множення бактерій є найбільшою небезпекою для зараженого організму. Мільйони бактерій беруть поживу з організму свого господаря й цим його ослаблюють. Але небезпечні і шкідливі є вони головно тим, що за свого життя творять отрути, а ще більше, цим, що по смерті бактерій їх трупи розпадаються і стаються сильно трійливими для зараженого організму. Ці отрути розходяться з кровним обігом по всьому організмові і спричиняють його хворобу.

Бактерійні отрути називаються в науці (з грецької мови) — токсини. Кожна інша порода бактерій творить інші токсини, що також інакше ділають. Тому є різні заразливі хвороби, що різняться між собою особливими ознаками і перебігом.

У більшості зараз бактерії і їхні токсини є розповсюджені в цілім зараженім організмі, але при деяких, як наприклад, прямиць (тетанус) і задавка (дифтерія) бактерії знаходяться тільки в поодиноких органах, або на місці, де зразу дісталися до організму, але за те їх токсини є поширені по всьому організмові.

Учені доказали досвідами на штучно плеканих бактеріях, що високою теплотою і дезінфекційними засобами можна умертвити бактерії й одночасно можна також позбавити отруйности їх токсини.

Та далеко не всі токсини дадуться знищити враз з бактеріями. Часто бувають випадки отруїння людей варенім і печенім мясом, що походило із звірят, які були дорізані внаслідок гнійних ран і запалень. В таких разях були бактерії варенням і печенням напевно умертвлені, але їх токсини не стратили на трійливости.

Причиною шкідливості бактерій є незвичайно шкоре їх множення і творення отруй.

Хвороботворчі бактерії знаходяться найбільше в зараженім організмі і в його близькім оточенні. Через виділення хворих, як піт, плювотиння, моч, кал, гній з ран, тощо занечищуються бактеріями одіж, постіль, стайня і всі річи, з якими хворий організм стикався, або був на близу.

Здорові заражуються безпосереднім дотиком з хворим і його річями, вдихуванням зараженого повітря і порохів, водою, молоком, стравою. У людини посередничають в переносованні зараз найбільше руки, бо ними найбільше дотикаємося заражених організмів і річей. Ріжні зарази переносять також звірята і насікомі: як мухи, кліщі, комарі, воші, блощиці й блохи.

Численні організми переходять зарази непомітно, а при тім можуть статися розсадниками хвороби. Дуже небезпечними для оточення носіями зараз бувають видужники (реконвалесценти) по заразливих хворобах. Вони виділяють бактерії ще довгий час по видужанні і тим заражують своє околя.

Дорогами, якими бактерії вникають до організму, є природні отвори в тілі: ніс, рот, мочова цівка, відходова кишка і рани.

Перебіг заразливих хворіб ділимо на три доби.

Перша доба приховування зарази (інкубація) триває від часу вникнення заразника до організму, аж до виступлення прикмет характеристичних для цієї, чи іншої зарази. В цій добі бактерії ще достаточо не розмножилися і признаки хвороби бувають мало виразні, тому в початках хвороби і лікареві нераз тяжко приходиться означити, чи і яка це зараза починається.

В другій добі виступають обяви, що вже напевно вказують, яка це хвороба. Друга доба тягнеться різно довго. Це залежить від зарази і від сил хворого. Вона кінчиться або смертю, або раптовим спадом горячки і повільним поворотом до здоровля. Цей повільний поворот до здоровля є третім станом заразливої хвороби і називається: стан видужування (реконвалесценція).

Кожна заразлива хвороба проявляється ознаками властивими тільки для цієї, а не іншої зарази. По ознаках

можна пізнати, котра це є зараза в данім випадку. Деякі хворобливі прояви є спільні більшості зараз.

При заразливих хворобах можемо спостерігати ось які забурення в організмі: 1. Високу гарячку; 2. Приспіння, або зпомалення праці серця; 3. Забурення нервової системи, які проявляються болями голови, безсонністю, корчами; 4. Забурення орудь травлення, як: неохота до їжі, блювання, пронос (бігунка); 5. Збільшення селезінки; 6. Нежить і запалення орудь дихання (продишок і легенів); 7. На шкірі зачервоніння, висипка, міхурі, боляки; 8. Зміни в крові наслідком побільшення чи зменшення числа білокрівців, або розпад червонокривців.

3. ЯК ОРГАНІЗМ БОРОНИТЬСЯ ПРОТИ ЗАРАЗАМ?

Попередньо було сказано, що деякі породи звірят і деякі люде є невразливі на деякі зарази, які для інших звіринних пород є небезпечні і які на ню захорюють. Але також серед пород вразливих на заразу бувають поодинокі осібняки, що не дістають тієї зарази. Часто можна видіти, що в домах, де панує зараза, більшість мешканців хворує, але поодинокі особи остаються здорові, хоча живуть разом з хворими і їх обходять. Також не всі тварини в одній стайні заражуються. З цього видно, що в однім і другім випадку людина і звірята мають в собі якісь сили, які їх охороняють перед зараженням.

Оця расова або осібна (індивідуальна) прикмета, яка забезпечує перед зараженням, може дідичитися, т. є переходити з батьків на потомство, тому називаємо її вродженою відпорністю, або невразливістю.

Знаємо, що також по перехворюванні деяких зараз набувають організми відпорність проти цих зараз і не хворіють на них довший час, або й ціле життя. На приклад людина, що перебула сишній тиф, або віспу, стається відпорна проти тифу, чи віспи на все життя.

Але не тільки тяжке перехворювання зараз дає відпорність. Також слабе і невиразне перебуття заразливої хвороби настроє організм відпорно проти цій заразі. Взагалі організм може привикати, т. зн. набирати відпорности проти звіринних, рослинних і хемічних отрут, коли ними часто

затроюється в малих мірах. Прикладами цього є пасічники, яким отрута бджіл не справляє болю і опухолів та курці тютюну, що звикають до отрути нікотину.

Відпорність проти бактерійних та інших отрут зискана чи то перебуттям зарази, чи то наслідком частого уживання отрут, називається набутою або зисканою відпорністю. Вона має велику вагу в лікуванні заразливих хворіб, а ще в більшій мірі помагає хоронити організм перед заразою. Про те буде мова в наступнім розділі цієї розвідки.

Тепер насувається питання: як самий організм борониться проти заразам?

З попередньо сказаного знаємо, що при заразливих хворобах бактерії шкодять головно своїми отрутами-токсинами. Протидіяти тому можуть тільки середники, що паралізують (нищать) отрути. Організм поборює бактерійні отрути головно тим способом, що творить протиотрути (з грецького) — антитоксини, при кожній заразі інші. Ці протиотрути або забивають бактерії, або їх ослаблюють і не дають їм множитися. Бактерії будьто розпускаються і гинуть, будьто зліплюються в купки. При тим більше множаться в крові білокрівці, що пожирають бактерії та їх трупи.

При вродженій відпорності має організм вже задалегідь в собі достаточну протиотруту, що не дозволяють бактеріям в організмі усадовитися і множитися. Тому зарази не чепляються організмів з вродженою відпорністю.

Колиж якийсь організм не має в собі протиотруту, то він заражується і творить їх в часі хвороби. Якщо витворить завчасу і достаточну кількість протиотруту, то перемаже бактерії і перебуде заразу. В противнім випадкові підлягає хворобі. Докладні способи творення протиотруту є покищо тайною природи. Науці ж не є ще зовсім ясним, чомунаприклад на вид сильніші осібняки часто підлягають заразам скорше, як слабші.

При багатьох заразах організм має в собі по видужанні ще на довгий час, або й на ціле життя, достаточну протиотруту, що хоронять його перед новим зараженням. Нераз має він їх тільки, що його кров може бути ліком проти зарази і для інших заражених організмів.

Цю можливість використала наука для виробу проти-заразних ліків з крові звірят. Звірятам, що до того надаються, заціпляються зародки якоїсь зарази. Зачинається від

малої міри ослаблених бактерій, поступово заціплюється що раз більше вже сильніших бактерій, аж поки кров щепленого звіряти не має в собі потрібно сильні протитрути. Сироватку цієї крові уживають для лікування тої зарази, яку заціплювали звіряті.

4. ЯК ЛІКАРСЬКА НАУКА ПОМАГАЄ ЗАРАЖЕНОМУ ОРГАНІЗМОВІ?

Лікарська наука поробила в новітніх часах великі поступи в досліджуванні заразливих хворіб. Досвіди з бактерійними отрутами і протитрутами дали лікарям до рук дуже, дуже успішну зброю для лікування і побороювання зараз.

Цією зброєю є щеплення (прививки) проти всяких заразливих хвороб. Щеплення проти віспи, скаженини, дитячої задавки (дифтерії) є взагалі вже знані. В останніх часах наука випрацювала щеплення проти багатьох інших, до тепер дуже страшних зараз, як наприклад: холера, сипний тиф, тощо і успішно з ними бореться. Рік у рік лікарі рятують при помочі щіплень мільйонам людей життя і заохорнюють їм величезні майна перед втратами наслідком тваринних зараз.

Щеплення ділимо на три головні групи, а то на: 1. охоронні, 2. лічнічі і 3. розпізнавчі.

1. Охоронні щеплення пересводяться у здорових організмів виставлених небезпеці зараження, щоби заздалегідь викликати у них творення протитрути і зробити їх відпорними проти зарази.

Для тої цілі заціплюється живі, але ослаблені заразники. Заразники можна ослабити різними способами. Найчастіше діється це високою горячкою (теплотою), хемічними засобами (ліками), або переходом бактерій через організми таких пород звірят, що можуть на ту заразу захворіти, але переходять її легко.

Прикладом таких охоронних щіплень є всім знані щеплення, які забезпечують проти скаженини, проти сибірки і проти віспи.

Проти скаженини впорскується під шкіру людині покусаній скаженим псом, але ще здоровій, хребетну стрижинь кріликів, що загинули на скаженину. Заразник скаженини

в стрижінні ослаблюється тим способом, що стрижінь буває перед ужиттям якийсь час держана у вищій теплоті.

Проти сибірки домашніх тварин, при охороннім щепленню уживається бактерій, що були ослаблені високою теплотою, або дезінфекційними засобами.

Матеріал для охоронного щеплення проти віспи зискується таким способом: людську віспу защеплюється телятам. У телят, які є вже з природи менше вразливі проти людської віспи і легко її переходять, творяться в місцях защеПЛення віспи на шкірі міхурці виповнені пасокою (лімфою). Оця лімфа з віспових міхурців у теляти служить для охоронних щеплень проти віспи у людини.

Тепер маємо охоронні щеплення проти багатьох людських і тваринних зараз. При помочі цих щеплень можуть лікарі обмежити й вигубити небезпечні зарази, які давніше ширилися на великі простори країв і держав, забирали багато людських жертв, і спричинювали великі втрати в худобі. Користі з охоронних щеплень видно найліпше у воєнних часах, бо тоді зарази можуть найлегче ширитися. Цьому запобігають в першій мірі щеплення проти грозячих зараз. Вояки з попередньої світової війни перебули багато разів такі щеплення і знають з досвіду їх ціну. В околицях стало заморених звіринними заразами держання і плекання домашніх тварин без охоронних щеплень булоб сполучене з великими втратами, а нераз й зовсім неможливе.

2. Лічнічі щеплення застосовують лікарі у людей і звірят, коли у них зараза вже проявилася і щепленням мається хворих лікувати. При цих щепленнях уживається сироватки (сера) з крові організмів, що наслідком перехворювання зарази, або наслідком штучного щеплення мають у крові багато протиотрут. Лічнічі щеплення переводять лікарі при численних людських і звіринних заразах. Найбільше знане є лікування дітей хворих на задавку (діфтерію) щепленням сироватки з крові коней, що по штучнім зараженні діфтерійними бактеріями мають в крові достаточну діфтерійних протиотрут.

3. Розпізнавчі щеплення помагають лікареві завчасу розпізнати укриті небезпечні зарази, як наприклад туберкульозу, або носатизну (сап). До цих щеплень уживається витягів (екстрактів) з неживих бактерій.

Вже ці короткі завваги про щеплення малиб вистарчити,

щобби населення у власнім інтересі відносилось до них з довіррям і піддержувало старання держави і лікарів в цім напрямку. Память мужів науки як Дженнер, Пастер, Кох, Берінг і багато інших повинна бути дорогою всім. Вони присвятили довгі літа праці і то часто з нараженням власного здоровля і життя над досліджуванням і уліпшуванням способів щеплень, якими захоронюється рік-до-року здоровля мільйонам людей і запобігається величезним втратам на худобі.

Окрім щеплень має в побороюванні і лікуванні заразливих хворіб велике значіння забезпечування хворого перед всякими ускладненнями (комплікаціями) в часі хвороби, як ослаблення серця, зле травлення, занепад сил тощо. Тут помагають лікарі в кожному данім випадкові відповідними ліками і порадами про держання і живлення хворих.

5. ЯК НАСЕЛЕННЯ МАЄ ПОСТУПАТИ У ВИПАДКАХ ЗАГРОЗИ ЗАРАЗ?

Коли знаємо причини й способи ширення зараз, тоді легше нам охороняти себе і наше оточення перед небезпекою. Також на випадок, коли маємо заразу в нашім домі, або стайні, знаємо, що треба робити, щоб зараза не поширилася до наших сусідів і не переносилася в околицю. Це наказує нам наша совість і протизаразні державні закони. Нашим обовязком є запобігати всему тому, що може причинитися до переносування зарази.

Запобіжні засоби є при заразах не менше важні, як побороювання самих зараз. Обережність і оминання всього того, що може бути носієм зарази, повинно бути нам першим правилом охорони перед нею.

З попередньо сказаного відомо нам, як заразливі хвороби переносяться безпосереднім стиканням з хворими організмами, вдихуванням повітря, викашлюваного хворими, дотиком річей і предметів занечисчених виділюваннями хворих, питтям води, молока і ужиттям пожив, які мають в собі заразки. Також комахи: мухи, блохи, воші тощо розносять зарази.

В часах панування зараз треба вистерігатися всіх нагод, що можуть бути причинами зараження нас самих, бо хво-

роба може нашим посередництвом перенестися на інших. Учасні на публичних зібраннях, ходження дітей до шкіл, відвідування заразливих хворих, спільні напування і пасення худоби повинні бути в таких часах обмежені на найменшу міру. Воду до пиття із спільних керниць і потоків, також молоко із заражених дворів, або з молочарень треба перед ужиттям переварювати.

Небезпечно брати поживу в домах, де панує зараза. Дуже велике значіння при охороні проти зарази є додержування чистоти і винищування комах. Мухи можуть переносити дуже багато зарази. Декотрі зарази переносяться тільки комахами: наприклад воші розносять сипний тиф, а малярію комарі.

Засадничим правилом запобігання проти ширенню зарази є чим раніше відокремлення заражених від здорових і призначення осіб, які мали би обходити хворих через весь час хвороби. Ці особи повинні знати, що вони можуть розносити заразу, тому мають дбати про якнайліпшу чистоту коло хворих, а самі перед дотиком із здоровими особами, або звірятами, повинні вимитися і очистити свою одіж. Відходи хворих треба збирати окремо і по змозі палити або закопувати, постіль з під хворої людини належить часто змінити і переварювати. В часах панування зарази треба дбати за чистоту рук, бо ними найскорше дотикаємося осіб і предметів і можемо перенести заразу. Часте миття рук; по змозі милом, а головно перед бранням руками поживи, охороняє перед заразами.

Чистота є, як каже приказка, половиною здоров'я, але при пануванні зарази, є вона також найважливішою охороною перед хворобою.

По скінченні зарази треба перевести докладне вичищення і дезінфекцію місця, де перебував хворий і всіх предметів, з якими він стикався. Дезінфекцією зсемо знищення хороботворчих бактерій.

Дезінфекцію переводиться високою теплотою а то спаленням, варенням, миттям і пранням в горячій лузі, або дезінфекційними засобами. Є багато дезінфекційних засобів. Загальною знані є карболь, креоліна, лізоль тощо. Але найдоступнішими і найдешевшими є свіжо гашене вапно звичайне, або свіжо гашене хльорове вапно.

При підозрінню заразливої хвороби треба негайно до

хворого покликати лікаря. Він заведе потрібне лікування і порадить, як поступати в часі хвороби і як треба перевести чищення і дезінфекцію по скінченні зарази. Коли лікар порадить переведення охоронного, або лічничого щеплення, треба це дати зробити, бо щеплення мають велике значення в запобіганні і лікуванні при заразах.

Протипошесні закони видає держава для охорони широких кругів населення перед небезпеками і шкодами, грозливими на випадок значного поширення зарази. Виконання цих законів є часто неприємне, важке а недодержування їх уряди безоглядно карають. Але кожний свідомий громадянин повинен совісно виконувати приписи цих законів, бо йде не лишень про нього самого, але також — і то головню — про охорону здоров'я і майна багатьох громадян.

З поміж протипошесних законних приписів є найважливіший обов'язок негайно зголосити появлення зарази, або її підозріння серед людей і домашніх тварин. Голошення належить подавати громадському, або повітовому урядові. В таких випадках уряд висилає на урядові видатки лікаря, який має розпізнати хворобу, порадити способи лікування і видати зарядження, запобігаючі можливості ширення зарази. Повне довіря до здоровельних (санітарних) урядів і тісна співпраця населення з ними є конче потрібні при поборюванню небезпечних зараз.

II.

ЗАРАЗЛИВІ ХВОРОБИ ДОМАШНІХ ТВАРИН — ПЕРЕНОСНІ НА ЛЮДЕЙ І ЯК ХОРОНИТИСЯ ПЕРЕД НИМИ

Домашні тварини при всій своїй необхідності і користі для людей, бувають деколи для них причиною великих неприємностей і нещастя. Найчастіше буває це у випадках, коли між домашніми тваринами обявиться яканебудь заразлива хвороба. Наука знає багато таких хворіб. Деякі з них є так небезпечні, що заражена такою хворобою людина немає порятунку і вона часто умирає серед страшних мук.

Небезпеці зараження найбільше виставлені особи, що у виконванні свого звання, або обов'язку, приходять до безпосередньої стичности з домашніми тваринами, як рільники, і їх слуги, пастухи, ветеринарні лікарі, різники, робітники в гарбарнях шкір, робітники в виробнях для переробки тваринних відпадків і купці, що торгують худобою, або її відпадками. Дуже часто трапляється, що й діти, не усвідомлюючи собі небезпеки, бавляться з хворими тваринами й стають жертвою тваринних зараз.

Завданням цієї розвідки буде звернути увагу хліборобському населенню на небезпеки, що грозять йому від хворих на заразливі хвороби тварин та подати найосновніші способи охорони перед ними. Вона може теж придатися й сільській інтелігенції, якій не байдужі здоров'я і гігієна нашого села.

Малий обсяг розвідки не дозволяє докладно описати всі хвороби, що переносяться із тварин на людину, тому й наведу тільки такі, які найчастіше приходять в наших землях і важливо загрожують здоров'ю населення.

Залежно від причин, що приводять заразливі хвороби, розрізняємо: 1. бактерійні зарази-інфекції, що їх спричиняють живі, дуже дрібні, голим оком невидимі істоти — бактерії — мікроби і 2. паразитні або чужоїдні хвороби, що їх причинами є вище розвинені істоти, які живуть коштом інших тварин, або людей. Тому їх називаємо також паразитами, чужоїдами, або галапасами. Знаємо багато родів паразитів а всі вони різняться між собою зверхніми виглядами, величиною і способами життя. Одні і другі — бактерії й паразити — є шкідливі головню з двох причин. По перше: відбирають життєві соки нападенному організмові, а по друге: виділяють із себе отруйливі речовини матерії — шкідливі для організму, якого коштом живуть.

А. БАКТЕРІЙНІ ЗАРАЗИ

Для успішної охорони перед заразливими хворобами треба знати, що причинами заразливих, з хорого на здорові організми переносних хворіб, є бактерії. Наука знає до тепер около 80 родів хороботворчих бактерій. Кожний рід бактерій має інші життєві вимоги й може жити та множитися тільки в сприятливих для нього умовах. Тому різні

роди бактерій спричиняють різні хвороби або у інших пород тварин, або лиш у людей. Знаємо також і такі заразливі хвороби, що переносяться на більше пород тварин, а також на людину.

Бактерії дістаються до організму головно через слизніці органів (орудь) віддихового і травлення. Їхній перехід уможливають також механічне поранення, або покусання шкіри насікомими як мухи, воши, блохи, кліщі тощо. З хворого організму виходять бактерії здебільшого з виділюваннями через рот за кашляння, пчихання, плювання й харкання, або також з мочю і з калом та з гноем з ран.

Зарази переходять з організму на організм всілякими способами-дорогами. Найважніші з них: повітря, вода, молоко, страва й комахи, а також безпосередній дотик здорового організму з зараженими організмами, або з їх виділюваннями. При безпосереднім зближенні переносяться заразки дотиком, кашлем, пчиханням, а найчастіше руками занечищеними виділюваннями, або відходами хворих тварин. З хворими тваринами, або з предметами занечищеними заразою стикається людина найбільше руками.

Строге додержування чистоти є найліпшою охороною перед заразливими хворобами; мудра приповідка каже, що чистота є половиною здоров'я. Звертаю увагу, що це відноситься особливо до чистоти рук. Часте миття рук повинно стати доброю звичкою кожної людини. А вже ніхто і ніколи не мавби дотикатися уст або брати їжу, не помивши перед тим рук і то по змозі милом. Передовсім мусять це старанно робити всі, що обслуговують худобу — все одно здорову чи хвору.

Не забуваймо, що при всіх заразливих хворобах від вступу зарази до організму аж до прояву ознак хвороби проходить деякий уривок часу, який у різних хворіб є різно довгий. Тоді позірно здорова ще тварина є в дійсності вже заражена й може переносити хворобу на інші тварини і на людей. Цей час називаємо приховуванням або з латинська інкубацією зарази.

При численних заразах хворі і по видужанні можуть ще довший час виділювати небезпечні для оточення заразки. Також є багато людей і тварин які самі одною чи другою хворобою не захворіють, але можуть їх переносити на інші звірята та на людей. Звемо їх носіями бактерій.

1. Туберкульоза - Сухоти - Чахотка - Tuberkulose

Туберкульоза є найбільше поширеною заразливою хворобою на світі. На неї умирає рік річно так багато людей, що цілком справедливо її називають мітлою людського роду. Її небезпека полягає передовсім у тім, що розвивається вона потайки, нападений організм нищить помалу, а проявляється звичайно аж тоді, коли на її лікуванні вже пізно.

Причиною туберкульози є дуже дрібний прутень-бациль туберкульози або бациль Коха, названий по імені його об'явителя, німецького лікаря Роберта Коха. Можна його побачити єдиною тільки за допомогою дрібногляду, мікроскопу, що збільшує для ока предмети кілька сот або й кілька тисяч разів. Поверхня бациля туберкульози вкрита тоненькою восковою верствою, яка хоронить його перед шкідливими впливами. Так може він довго вдержати свою життєздатність навіть поза організмом, на яким звичайно живе й множитья. В місцях, до яких не доходять соняшні промінні, може бациль приміром в засохлих пловотинях і харковинні жити місяцями й заражати людей і тварин, що вдихують порохи з бацилями. Туберкульозних бацилів убивають: 1. Соняшні проміння, що безпосередньо освітлюють їх на протязі кількох годин, 2. кількахвилеве діяння теплоти киплячої води, 3. розчини дезінфекційних середників, як карболь, креоліна, лізоль, пари формальдегіду, а також свіжо гашене звичайне вапно й хльорове вапно. Розчин сублімату не надається до дезінфекції при туберкульозі.

З домашніх тварин найбільше нахильні до туберкульози рогата худоба, кози, свині й кури. З інших домашніх тварин коні, пси, коти можуть також хорувати на туберкульозу. Сухоти звірят є у великій мірі небезпечні і для людей.

Туберкульоза кидається на всі органи тіла, але найчастіше подибаємо її в легенях у дозрілих осібняків, а у молодняка в костях, залозах і лімфатичних узлах. Туберкульозою може заразитися і захворувати людина в кожному віці, та найбільш небезпечний перебіг хвороби є в часі полового дозрівання і взагалі в молодому віці; у старших людей проходить вона легше. Бацилі туберкульозних тварин виходять з організму при кашлю ротом і носом, також з мочею і калом тому, що звірята при кашлю не випльовують

харкотиння, а поликають. У корів, які мають туберкульозу вимени, також молоко має в собі баціїлі туберкульози.

Тому молоко туберкулічних корів і кіз є одною з найнебезпечніших причин, що сприяють переносуванню туберкульози з тварин на людей. При туберкульозі вимени знаходяться баціїлі сухіт в молоці, та колиб їх там і не було, то дістануться туди при доїнню з рук того, хто доїть, коли або він сам є сухітник, або має руки занечищені гноем, в якім знаходяться туберкулічні баціїлі.

Туберкульозу вимени можна пізнати по тім, що вимя виглядає на око збільшене, а коли дотикаємо його пальцями, відчуваємо в середині тверді, різної величини гудзи. При туберкульозі вимя не є болоче, а худобина не має підвищеної теплоти.

Туберкулічні домашні тварини є не лише небезпечні для людського здоров'я, але причиняють також великі шкоди в господарстві. Раз тому, що не дають такої користи, якої від них чекаємо, а що найважливіше розмножують сухітниче потомство і ширять сухоти на іншу худобу. Тому належить вистерігатися тримати в господарстві туберкулічні тварини.

Сире, свіже молоко від корів і кіз є одною з найбільше здорових пожив для людини, якщо воно є вільне від бактерій. Але тому, що таке молоко не легко дістати, бо при доїнню буває воно звичайно занечищене як не туберкулічними, то іншими людському здоров'ю шкідливими бактеріями, всяке свіже молоко перед споживою треба пастеризувати, або переварити. Передовсім належить так поступати, при кормленні коров'ячим, або козячим молоком дітей, бо дитячий організм найбільше вразливий на заразу туберкульозою.

Пастеризація полягає в тому, що молоко огрівається на 60°C впродовж двох годин, тоді гинуть баціїлі Коха. Однак пастеризація молока хоронить нас головно перед туберкульозою, а не перед всіми іншими заразливими хворобами, яких бактерії вбиває тільки теплота вару води, т. є 100°C або й вище. Тому в часі панування заразливих хворіб-епідемій треба молоко та взагалі воду переварювати, бо варенням убиваються всі заразки. Правда, що варенням тратить молоко дещо на виживності та стається тяжче заживним.

Лікування туберкульози є дороге, довго триває й дає мало надії на цілковите виздоровлення, тому його мало коли

переводиться у тварин. Для того щоби захоронити людину й здорову худобу перед зараженням, належить туберкульозні тварини негайно відділити від здорових, тобто перевести їх до іншої стайні.

У випадках підозріння туберкульозу у домашніх тварин належить негайно засягнути поради ветеринарного лікаря і поступити за його вказівками.

Щож до людини, то треба тямити, що важне підозріння на захворювання туберкульозом буває тоді, коли людина часто уприває, легко утомлюється, дістає в ночі горячку і кашляє безперестанно впродовж більше як одного місяця. У всіх таких випадках є підозріння сухіт, тому конче потрібно дати хворого оглянути лікарем. Треба пам'ятати, що туберкульозу у людини можна лікувати і вилікувати, але тільки у початкових стадіях хвороби.

2. Слинівка - Ящур - Maul- und Klauenseuche - Przyszczysca

Слинівка, дуже легко переносна заразлива хвороба переможуючих і ратицих тварин, появляється що кілька років в різних краях Європи і скоро поширюється на великі простори. З домашніх тварин можуть захворіти рогата худоба, вівці, кози й свині, а з диких звірят серни, олені й дикі свині. Є вона заразлива також для людини.

У хорих тварин починається слинівка високою горячкою, яка опадає тоді, коли на слизницях устної ями, на язиці, яснах, губах і піднебінні виступить висипка-міхурі. Зпочатку дрібні міхурчики зливаються скоро у більші міхурі, які другого-третього дня тріскають, а на їх місці творяться поверховні, червоні рани покриті жовтавою, густою масою. Такі міхурі, а потім рани можуть вилікуватися також помірними ратицями, на вимені, а в тяжших випадках зарази і в короміві проводі, а то в жолудку і в кишках. Хворі тварини не можуть їсти, шкутильгають і полежують, а корови втрачають молоко. При ранах в роті тварини сильно слинять, тому й назвали ту заразу слинівкою.

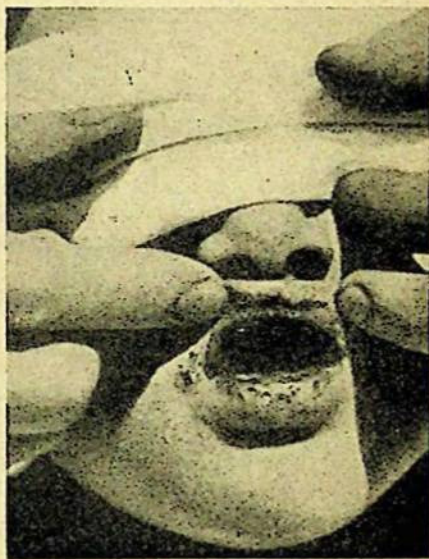
В легших випадках наступає виздоровлення після 8 до 14 днів. Хворі тварини сильно худіють, корови або зовсім втрачають молоко, або дають його дуже мало. Молоко в той час буває недобре, воднисте, слизовате, а деколи змішане з кров'ю.

Часом прибирає слинівка небезпечний характер. Худоба гине нагло за ознак серцевої апоплексії (серцевого удару).

Ознаки слинівки у людей такіж, як у тварин. Хвороба зачинається горячкою, загальним ослабленням, болями голови і в крижах, та почуттям сухости в устах. Пізніше витворюються міхурі і рани на слизницях в устах і на губах, а деколи на слизницях довкола очей, на вухах, грудях і навколо нігтів. В тяжких випадках перекидається хвороба на слизницю шлунка й кишок. Тоді хорий дістає криваву бігавку, хвороба стається затяжною, а іноді кінчиться смертю.

Щоби охоронити худобу й себе перед слинівкою, належить вистерігатися тих місць, в котрих може бути джерело зарази. Громадські пасовиска і спільне напування причиняються найбільше до поширювання слинівки. В часі панування зарази в селі треба держати собаки на привязі, а кури в заперті, бо вони часто розносять слинівку.

Хвору худобу належить примістити в холоднім місці, часто сухо підстелювати, кормити м'яккою пашею й давати подостатком свіжої води. Рани в роті легко протирати кілька разів в день чистим, м'яким полотном, намоченим в сильнім виварі дубової або вільхової кори. Рани коло ратиць треба держати сухо, два-три рази денно вимивати теплою водою, а потім посипати споршкованим синім каменем, намастити свіжо перегорілою свинячою мастю, або чистою вазеліною й легко обв'язати. З аптечних ліків годиться до вимивання ран в роті і поміж ратицями слабкий розчин *Kalium hypermanganicum*. Цей лік гоїть рани і їх дезінфекує.

Ящур (слинівка) у людини.

Для охорони людей належить все переварювати молоко. Сирого молока, сметани і масла не повинно так довго споживати, як довго є зараза в стайні. Додавати всякі молочні вироби з дворів заражених слинівкою на торг, або до спільних молочарень є законом заборонено, це для того, щоб зараза не поширялася і не переносилася на людей.

Треба пам'ятати, що сире молоко, або маслянка ужиті для поживи свиней, переносять на них слинівку.

3. Сибірка - Сибирская язва - Milzbrand - Waglik

Заховані старі записки й описи різних хворіб вказують, що сибірка була знана людині під різними назвами і в старих часах. В середньовіччю була сибірка в Європі так поширена, що замінювано її з страшною чумою. В новіших часах учені ствердили, що її жертвою гинули в Сибірі цілі стада рогатої худоби, овець і ренів, тому назвали її в Росії „сибирская язва“, а ми називаємо сибірка. В нинішніх часах вдалося, завдяки поступові в науці і піднесенню культурного рівня широких мас, обмежити цю небезпечну хворобу, але потрібно буде ще багато зусиль, щоб її цілком вигубити.

В наших сторонах є околиці, в котрих гине на сибірку кожного року багато домашніх тварин і дико живучих звірят, також багато людей нею тяжко хворіє, а навіть умирає. Сибірка появляється передовсім в низько положених околицях, в яких вода заливає часто пасовиска і сіножати. Домашні тварини заражаються пашею, а чоловік від звірят.

Причиною сибірки є мікроскопійно дрібний бациль у виді прутика. Сам бациль, поза тілом свого господаря, на воздуху і під впливом діяння соняшних промінів скоро завмере, але при шкідливих обставинах творяться в нім дуже витривалі, житездатні тільця, які подібно, як рослинні зерна, можуть і серед шкідливих обставин довго жити і бути причиною зарази.

Такі тревалі зародки бактерій називаються в лікарській науці — спори. Вони можуть і за шкідливих для бактерій обставин прикладом: на соняшнім світлі, при довго триваючій посуші, або на сильнім морозі вдержатися при життю і заховати можливість розмножування. Спори сибірки можуть жити в землі, або в гною кільканадцять років і коли навіть після так довгого часу дістануться до організму звірят, або людей, спричиняють хворобу сибірки.

Спори можна умертвити тільки сильними дезінфекційними розчинами, або високою, понад 100 степенів, теплою. При звичайнім насолованні, байцюванні і вудженні мяса, або сушенні і виправлюванні шкір, що походять з хворих на сибірку тварин, не убиваємо спорів тої зарази.

Бациль сибірки 800 разів побільшений.

З наших домашніх тварин найбільше схильні на заразу сибірки вівці, потім рогата худоба, коні й свині. Пси заражаються рідше. Науковими досвідами доведено, що траводні тварини найбільше схильні на заразу сибірки і найтяжше її переходять, всеїдні, для прикладу: людина і свиня менше вразливі, а м'ясоїдні: як пес, кіт хворіють на сибірку рідко і лекше її зносять.

— Ознаки хвороби ці: Заражені тварини дістають високу 40 до 42 степенів гарячку, не хочуть їсти, бувають сумні, тяжко дихають, стогнуть, а їх відходи — кал і моч — бувають часто з примішкою крові. На різних частях тіла — на голові,

під шиєю, на грудниці, під черевом, або на ногах — виступають великі опухлини. Хвороба має звичайно скорий — акутний — перебіг й протягом 12 до 24 годин кінчиться за познаків душення смертю тварини. В дуже рідких випадках може сибірка мати хронічний характер і протягнутися кілька тижнів. Хворої на сибірку худоби гине 70 до 80 %. Важно згадати, що кров дорізаних хворих на сибірку тварин має темно-червону барву і по випусценю з тіла не сти-нається.

У людей розрізняємо три головні форми сибірки а то: 1. сибірку на поверхні тіла, 2. на легенях і 3. в кормовім проводі — шлункові і в кишках, залежно від того, куди бактерії насамперед дісталися до організму.

1. Особи, що мають до діла з хворими тваринами, або працюють з матеріалами, що походять від хворих тварин, дістають сибірку на поверхні тіла, а саме на неодягнених частях. Щоби заразитися, вистарчить мала ранка на шкірі, шкравнуття нігтями занечисченими бактеріями, або укушення мухою, що пила заражену кров. За 1—3 днів від часу, коли бактерії дісталися до організму, зачинає в тім місці шкіра свербіти, потім червоніє і напухає. Приблизно до 24 годин на місці зараження вискакує міхурець виповнений темно-червоною кров'ю. По короткім часі міхурець лопає, а на його місці повстає рана покрити чорним, твердим струпом. Таких міхурів творюється щораз більше, заражена часть тіла сильно пухне, чорніє й дуже болить. Якщо хворий завчасу не піддається фаховому лікуванню, бактерії дістаються до загального обігу крові і хвороба кінчиться звичайно смертю.

2. Сибірку органів (орудь) віддихових дістають особи, що часто вдихують порохи, занечисчені бактеріями сибірки, приміром: робітники в виробнях, що переробляють сухі відпадки звірячі такі як шкіри, кожухи, шерсть, волосінь тощо. Хвороба зачинається сухим, болючим кашлем, який в короткім часі зміняється на вогкий, причім харковиння має примішку крові. За день-два хворий дістає високу гарячку, блює, має кровоаву бігавку і скор умирає за великих болів і корчів.

3. На черевну — шлунково-кишкову — форму сибірки хворують особи, що їдять мало зварене, або недопечене м'ясо, та мясні вироби із тварин хворих на сибірку. В таких

випадках хворий зразу почуває себе не добре, його млоїть і поболує в череві. По короткім часі дістає високу гарячку, болючі корчі в череві, з кров'ю змішане блювання і кроваву бігавку. Хвороба кінчиться в більшості випадків смертю.

Поборювання зарази сибірки вимагає багато праці, часу і матеріальних видатків а що найважливіше, зрозуміння зацікавленого населення і доброї волі, та помочі урядів.

Свідомий хлібороб повинен знати, що здохлина його худобини, яка загинула на сибірку, може статися причиною поширення цієї страшної зарази не тільки у сусідів, але також по цілій околиці. Тому треба здохлину негайно закопати і то разом зі шкірою на призначенім для того місці — окописку, а то так глибоко, щоби пси, або свині не могли вигребсти, ані вода вимулити. Далше власник здохлої худоби повинен зголосити випадок

Сибірка у людини.

зарази як найскорше громадському, або окружному урядові.

Обовязком урядів є пересвідчитися при помочі своїх фавхівців о випадковій зарази, видати відповідні поучення і розпорядження на охорону перед ширенням зарази, та доглядати за докладним виконанням тих розпоряджень. Уряди повинні також подбати про меліорацію і відводнювання мочаруватих околиць, як також про регуляції рік, тому що поодинокі господарі, а навіть і цілі села не є в змозі виконати тієї праці без помочі держави.

При поборюванні сибірки відограє важливу ролю охоронне щеплення — (прививка) —, щеплення переводиться звичайно на весні у здорової худоби, щоби забезпечити її

17-днів
голови, зглядно мозку. Чим більша і глибша рана й ближше до голови, тим скорше обявляється скаженина. Тому рани на голові найнебезпечніші. Знаю випадок, коли корова укушена псом до уха сказалася сімнадцятого дня. При покусанню на ногах може хвороба появилися по кількох місяцях.

Носатизна (сап) у людини.

Інкубаційна доба при скаженині триває пересічно у малих тварин два, а у великих шість місяців.

Скаженина є хворобою мозку і нервових орудь (органів), тому ознаки її подібні до мозкових і нервових хворіб спричинених іншими заразниками.

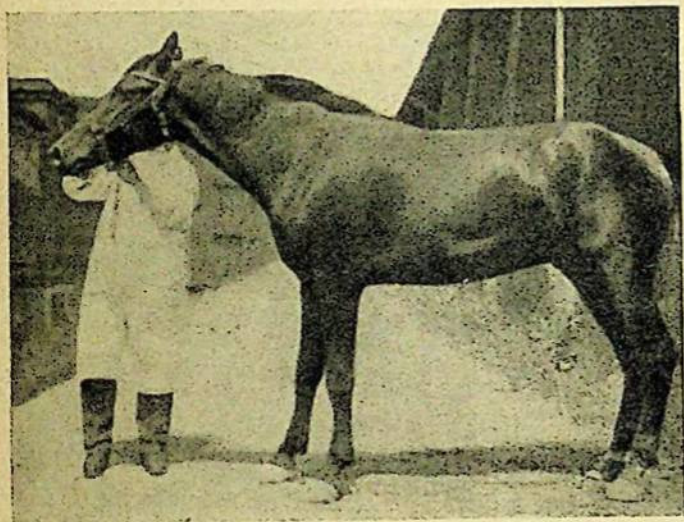
Всі породи тварин можуть хорувати на скаженину й переносити її на другі тварини й на людей. Але найчастіше ширять скаженину пси, тому треба знати докладніше ознаки скаженини у цих тварин.

Хвороба скаженини у псів проявляється у двояко, а то: 1. як скаженина тиха, або 2. як скаженина шалена.

1. При тихій формі, пес є сумний, не хоче їсти, вишукує тихе і темне місце, де спокійно лежить і не радо встає. Наслідком обезвладнення в крижах його хід буває непевний, а пес поточується підчас ходу. По двох, або трьох днях гине за ознак загального параліжу (обезвладнення). Коли на тиху скаженину хворий пес когось покусав, то покусаний може захворіти на тиху, або шалену скаженину. На щастя пси з тихою скажениною не мають нахилу кусати.

Пси заражені шаленою скажениною проявляють на са-

мому початку хвороби значний неспокій. Такий пес безнастанно встає, то лягає, часто зміняє місце, дістає привиди, а тому стається, що й в зимі виконує рухи, немовби обганяв мухи. Далі буває неслухняний, подразнений і кусливий. На власнім дворі ганяє за курми, кидається на домашні тварини, а деколи кусає навіть своїх господарів. З розвоєм

Прямець (тетанус) у коня.

хвороби проявляється у його обезвладнення мускулатури починаючи від голови, а потім і на других частях тіла. Наслідком того пес має постійно відкритий писок, звислий язик й слинить. Його хід стає непевний, а хвіст звисає. В такій стадії хвороби звичайно утікає з дому, бігає в різних напрямках й кидається кусати кого й що попаде. Але найчастіше кусається тоді з псами. По двох-трьох днях, якщо скорше його не убють, гине на відлюдньому місці в наслідок ослаблення і загальної паралізи (обезвладнення).

У других домашніх тварин проявляється скаженина подібно, як у псів. Вони теж проявляють неспокій, нападають на свій спосіб інші тварини і людей, а по пару днів хвороби

гинуть за ознаків загального обезвладнення. В часі хвороби рогата худоба часто сумно реве, кури підскакують і клаюються між собою. Найнебезпечніші бувають хворі на скаженіну коти тому, що кидаються людям до обличчя.

У людини скаженіна зачинається звичайно болями голови і безсонністю. Іноді укушене місце і по загоїнню свербить

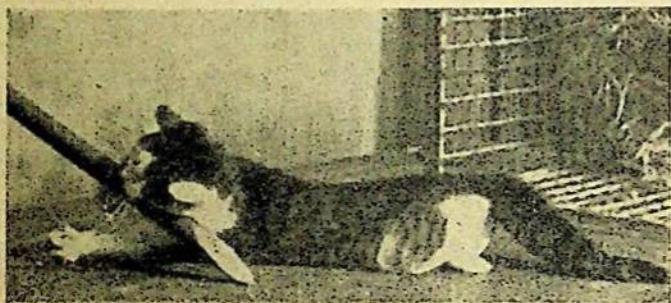

Скаженіна (сказ) у собаки.

й болить по мимо того, що рана вже загоїлася. Відтак проявляється нервові подразнення, неохота до їди і тяжкості в поликанню. Буває, що вже на самий вид води хвора людина дістає корчі в горлі. З відкритих уст витікає багато слини.

Коли недуга далі розвивається, хворий стає все більше неспокійний, кричить, дістає напади шалу, кидається, як скажений пес, кусає людей і гризе собі самому руки аж до костей. Між тими нападами обявляються і короткі успокоєння, людина приходить до притомності і плаче над своєю страшною долею. Хвороба кінчиться звичайно смертю на протязі кількох днів.

Лікування скаженини, так у людей, як і у звірят є безнадійне, коли вже наявні ознаки хвороби. Тому покусані скаженими звірятами особи повинні негайно піти до лікаря, який по першій заосмотренню рани повинен післяти хворого до заведення, де переводять охоронні, пастерівські щеплення проти скаженини. Охоронні щеплення заховоронили до тепер мільйони людей перед страшною смерттю. Псів щеплять також проти скаженини, але тільки тоді, коли вони цілком здорові і не покусані іншими скаженими псами. Таке

Скаженина (сказ) у кога.

щеплення хоронить пса перед заразою скаженини приблизно на оден рік.

Коли в селі, або в околиці обявиться скажений псс, належить це негайно зголосити на уряді, який повинен вислати на місце ветеринарного лікаря, в цілі видання відповідних заряджень проти ширення хвороби. Покусані скаженим псом домашні тварини треба тримати приписану добу відокремлено від здорових тварин, — в контумації —, бо не знати, коли скаженина може у них проявитися.

5. Носатизна - Cap - Rotz - Nosacizna - *Maleno.*

Носатизна є найнебезпечніша заразлива хвороба, яку може дістати чоловік від домашніх тварин.

На ту заразливу хворобу хворують передовсім тварини однокопитні: коні, осли і мули, але легко переноситься вона і на мясоїдні: пси і коти. Трапляються випадки, що носатизна

тизну дістають теж вівці і кози. Так отже людина може заразитися від всіх згаданих тварин. Носатизна є смертельна хвороба, так у тварин, як і у чоловіка. Рогата худоба невразлива на носатизну — є імунна — це значить не підлягає заразі.

Причиною тієї страшної зарази є мікроскопічно дрібний бациль носатизни. Його убиває дуже скоро соняшне світло, сухо а теж формаліна, хльорове і свіжо гашене звичайне вапно. Тому всі ці середники надаються для дезинфекції стаєнь і місць заморених носатизною.

Носатизна переноситься викашлюванням, або випчиханням слизу як теж гноєм з ран тварин і людей хворих на носатизну. Заразок може дістатися до організму через слизиці і шкіру, або дорогою органів травлення і дихання. До поширювання носатизни найбільше причиняються коні волокигів циганів а також занечищені та недезинфіковані стайні в заїзних гостинницях і корчмах.

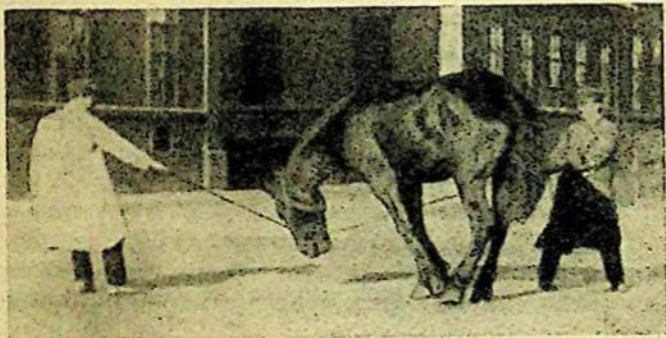
Хвороба носатизни об'являється різно. Залежить від її характеру і від того, котрий орган заатакований. Носатизна може мати гострий характер, це значить, може розвиватися скоро і тревати коротко, або теж бути хронічною, а тоді розвивається помалу і довго тягнеться.

З наших домашніх тварин хворують на носатизну найбільше коні. Розрізняємо два роди носатизни: скірну і віддихових органів. Буває, що коні хворіють на оба роди хвороби наодно. При скірній формі носатизни творються на різних частях тіла, найчастіше на задніх ногах гнійні боляки, які дуже тяжко гояться і зацілюються. Краечки таких боляків бувають нерівні, пошарпані, а дно має солонинуватий вигляд. Підскірні лімфатичні проводи в околиці боляків бувають нагрублі і виступають неначе протягнені під шкірою мотузки.

Носатизна легенів у коней є тому дуже небезпечна, що тягнеться деколи скрито місяцями, а навіть й роками, а хворий кінь є завжди небезпечний для окруження. З хворих легенів заражаються також горішні віддихові дороги. На слизиці дихавки, гортанки і носа творються глибокі боляки, які часто пережерають наскрізь носову перегороду. По вигоєних деколи боляках, на перегороді носа остають язви у виді зірок. При боляках в носі тече з одного ніздря, рідко коли, з обидвох, густе, часто змішане з кровю виді-

лення. Залози під долішньою щогою бувають побільшені і тверді. Виділення з носа хворого на носатизну коня дуже заразливі. Дрібна краплина цих виділень, коли дістанеться при пчиханню, або форканню коня на слизницю ока, або носа людини, може спричинити у неї заразу носатизни.

Ознаки і час тривання носатизни у людей залежить від способу і місця зараження. Як у коня, так й у чоловіка, може бути носатизна шкірна, або віддихових органів. Заражений носатизною чоловік в початках хвороби нарікає

Скаженна (сказ) у коня.

на болі голови, в крижах і суглобах. Пізніше, об'являються на шкірі характеристичні (як при шкірній носатизні коня) боляки, що іноді ширяться по цілому тілі. Тоді хворий дістає високу гарячку і вкоротці умирає за прикмет загального затроєння крові. У людей буває носатизна рідко коли хронічна. Триває звичайно один до трьох тижнів і кінчиться все смертю. Лікарська наука не знає ще дотепер ліку проти носатизни.

Скрити носатизну у коня можна об'явити при допоміж так званого „розпзнавчого щеплення“. До щеплення уживається маллеїна, то є витяг з убитих (умертвлених) бацилів носатизни.

Через дуже велику небезпеку носатизни, всі культурні держави видали гострі закони для поборювання цієї зарази. Коні з явною, або при помочи маллеїнових щеплень знайденою у них носатизною, належить з урядового наказу

убити, а заморені стайні, упряж і предмети, що були в до-
тку з хворими, треба докладно вичистити і дезінфекувати.

Особи, що обслуговують коні, повинні у власнім інтересі
і в інтересі оточення негайно голосити урядові найменше
підозріння носатизни і вимагати, щоби ветеринарний лікар
оглянув підозрілі коні. На випадок ствердження носатизни
у тварин, або у людей, треба негайно виконати всі видані
урядом розпорядження і то як найдокладніше, щоби на-
певно знищити джерело цієї страшної зарази.

6. Прямедь - Тетанус - Starrkrampf - Теґес

Заразок, бациль тетануса дуже поширений в природі.
Находиться найбільше в погноєній землі, у відходах траво-
їдних тварин і на предметах занечищених тваринним гноєм.

Найбільше вразливі на заразу прямця коні, потім люде,
кози, вівці, рогата худоба, а в кінці пси і свині. Коні зара-
жуються найчастіше при пораненнях ніг в околиці копит,
а корови при теліннях. До людського тіла дістаються за-
разки прямця через рани занечищені землею, або тварин-
ними відходами. В часах війн буває багато випадків прямця
у рансних вояків. *Копити*

Коли бациль прямця дістанеться до організму, не роз-
ходиться по цілому тілі, але залишається в околиці рани
і множитья. Там творяться його отруї (токсини) та розхо-
дяться з обігом крові і затроюють цілий організм. Токсини
прямця спричиняють дуже болісні корчі мязнів — (мускулів).

Інкубаційна доба — т. є час від вникнення заразка до
організму аж до виступлення перших ознак прямця —
тягнеться у тварин і у людей оден до двох тижнів.

Ознаки прямця у тварин слідуочі: хвора тварина не
може отворити писка з причини корчів в мязнях твари,
тяжко і по трохи бере пашу, але не може її кусати і тому
часть паші вистає з писка. В короткім часі корчі мязнів
розширяються поступенно від голови до задньої части тіла.
Тоді тварина стоїть з витягнуною шиєю, широко розстав-
леними ногами і піднесеним хвостом, тяжко дихає і є дуже
вразлива на гостре світло і на голосові подражнення. Коли
раз ляже, не може вже встати і гине в короткім часі. Без-
посередньою причиною смерті є задушення тому, що ху-
добина в наслідок корчевого стягнення мязнів грудної

клітки не може дихати. У тварини, що хворує на прямець, виступає температура понад 42 степенів і вдержується ще кілька годин по смерті худобини.

Хвороба прямеця у людини починається високою гарячкою, болями голови і загальним ослабленням. Потім слідує корчі м'язів; в початках хвороби як корчеві напади тільки при голосових і світляних подразненнях, але по короткім часі корчі мускулатури цілого тіла стають безперервні і хворий чоловік умирає при повній свідомості за страшних мук.

Щоби забезпечитися перед зараженнями прямцем, треба кожне поранення, де було можливе занецищення рани землею або гноем, чим скорше докладно вичистити і дезінфекувати. Найпвнішою охороною є щеплення протитетановою сироваткою, коли його застосується в короткій добі по зраненню. Це щеплення

Скаження (сказ) у людини.

може перевести кожний лікар. Лікування, коли вже показуються ознаки прямеця, не дає певної надії на одужання.

В останніх часах переводиться лікування хворих на прямець людей в той спосіб, що загоєну рану випаюється глибоко аж до здорових частин тіла. Це відбувається безболісно в короткотривалій наркозі (знечуленню). Дальше лікування полягає в тому, що хворий дістає впорскування високих доз (давок) протитетанової сироватки до мозкохребетного каналу. Хворого на прямець треба чим скорше передати на лікування до лікарниці, бо чим раніше пічнеться з лікуванням, тим більший і певніший є успіх.

Запобігання перед зараженнями ран бацилями прямця полягає передовсім в докладній дезинфекції ран йодовою тінктурою, 5% йодовою гліцериною, 1% розтоком ляпису.

7. Рожа - Червінка свиней - Рожа свиней Schweinerotlauf - Róża świń

Рожа, або червінка — також красниця, як її називають на Підкарпатті, є заразлива хвороба свиней, поширена по цілій Європі і північній Америці. Вона спричинює в сільському господарстві кожного року великі шкоди і зменшує хов молодих свиней.

Зародок рожі, мікроскопійно малий бациль, може викликати хворобу рожі також і у людини.

Бациль червінки свиней має досить велику відпорність проти шкідливих впливів природи, тому може довший час вдержати свою життєздатність в м'ясі забитих хворих на червінку, або здохлих свиней. В завудженім м'ясі живе бациль коло чверть року, а в насоленім та наложенім м'ясі приблизно пів року. Йому не шкодить розклад м'яса навіть тоді, коли триває довший час.

Хворі свині розсівають заразок червінки з відходами — мочою і калом. Але найнебезпечнішим джерелом поширення червінки бувають спільні пасовиска і пійла. Часто вандруючі цигане, що викопують здохлину а потім її миють в потоках, розносять заразу по цілій околиці. Також помії зі зараженого м'яса переносять заразу на здорові свині. Молоді свині аж до одного року заражуються червінкою найлегше, але і старші підлягають часто тій хворобі. Свині шляхотної раси (англійської) підлягають заразі дуже скоро і тяжче її переносять, ніж свині звичайних, домашніх порід.

Хвороба червінки починається у свиней так само, як це при кожній заразливій хворобі — себто, високою гарячкою. Тоді свині бувають сумні, перестають їсти, зариваються до підстилки, стогнуть і лежать не рухаючись. Другого або третього дня появляються на шкірі хворих, головно під черевом, дрібні, крапковаті червоні плямки, які пізніше зливаються разом, так, що ціла велика партія шкіри дістає одностайне червоне забарвлення. Хвороба триває приблизно десять днів. На червінку гине коло 60% хворих свиней.

Червінку можна знищити єдино при помочі щеплення. Розрізняємо щеплення: охоронне і лічне. Охоронне щеплення переведене на здорових свинях звичайно на весні, хоронить їх перед заразою на протязі одного року. Лічне щеплення переводимо на свинях, які вже заражені на червінку; таке щеплення належить перевести в процесі хвороби, і то в самих початках її.

Людина може заразитися червінкою звичайно при праці зі зараженим мясом. Такій небезпеці виставлені передовсім власники свиней, різники, і ветеринарні лікарі. Останні заражаються при охороннім щепленню свиней.

Людина заражується найчастіше на руках, і то при найменшій пораненню шкіри. Ознаки появляються звичайно один до трьох днів по інфекції, таким способом, що на шкірі, на руках, а передовсім на кінчиках пальців виступають червоні плями. Шкіра в тих місцях свербить і болить. В короткім часі заражене місце сильно пухне, а пухлина захопить часто й цілу руку. Хворий гарячкує.

Гарячка триває один до чотирьох тижнів до того часу, доки людина зовсім не виздоровшає. Час недуги можна також скоротити, а тим самим прискіпити видужання хворого. Діється це так, що хворій людині защеплюємо сироватку, якої уживаємо при лікувальнім щепленню свиней.

8. Зараза банга - Бруцельоза - Brucelose

В останніх часах шириться в Європі пошесна хвороба рогатої худоби, при якій здорові на вигляд корови змітують, в шостім-сьомім місяці тільності неживі телята. Досліджуваннями цієї зарази займався учений Банг і його іменем названо хворобу.

Зараза є переносна також на людину. Заражуються нею особи, що ходять коло корів і помагають при теліннях. Також молоко таких хворих корів є заразливє. У людини проявляється зараза Банга тим, що хвора нею особа терпить довгий час — нераз місяцями — гарячкою, яка помалу опадає аж поки хворий зовсім видужає.

Для охорони людини перед заразою Банга треба у випадках, де ходить о заразливє змітання корів, часто мити й дезінфікувати руки, а молоко від таких корів уживати тільки зваривши його.

9. Актіномікоза - Жовна - Aktinomykose

В низько положених, вогких околицях знаходиться часто в землі і на рослинах дуже малий грибок званий промінястий пліснявець (*Actinomyces bovis*). Коли такий грибок дістанеться до пораненої шкіри, або слизниці, то спричиняє небезпечне, довго триваюче і тяжко лікувальне захворювання тканин під шкірою і слизницями.

В початках хвороби творяться на шкірі або слизницях коло місця зараження, дрібні, рожево забарвлені напухлини. Зanedовго виступають на вершках пухлин міхурчики, виповнені жовтавою течєю. При видушуванні міхурця виходить з його гнійна сукровиця, в якій можна бачити дрібні, як мак, біляві, тверді зернятка. В тих зернятках знаходиться грибок актіномікози, який можна побачити тільки при допомозі побільшаючого шкла.

Під міхурцями, що з часом сполучаються до купи, твориться одна рана-боляк, яка помалу побільшується і поширюється в глиб тканини, часто аж до кости. Довкола хворого місця повстає опухоль, що може досягнути величини п'ястука, або й діточої голови. Він є безболісний, твердий і має звичайно на вершку отвір-рану, з якої постійно витікає гнійно-кровава сукровиця, що на повітрі засихає і струпом покриває рану. Такі опухолі називають у нас на селі жовнами.

Заразник актіномікози може найлегше дістатися до організму через поранену слизницю в устах, або через попсовані зуби, тому найчастіше появляється ця хвороба на язичці та на вилицях. У корів буває актіномікоза також у вименах. Таке вим'я є збільшене, тверде, гудзувате і нагадує захворювання туберкульозом. У свиней виступає актіномікоза в писку на язичці, або на череві в околиці дійок.

Деколи дістається заразок актіномікози аж до легенів і тут творяться подібні опухолі, що можуть рости до великих розмірів. Зчасом вони розпадаються і творять дупла — каверни, подібні до туберкульозних.)

На актіномікозу хворує найчастіше рогата худоба, але підлягають їй також і інші тварини, а навіть й чоловік. Людина заражується найчастіше тим, що роскусує сирі зернятка збіжя, або стеблом довбає зуби. Безпосередньо від тварин чоловік не заражується, але обслуговує хворі тварини, занечищує собі руки виділюваннями актіномі-

козних ран і легко може сам перенести на себе актіномікозу.

Лікування актіномікозної жовни є довге і не все з добрим успіхом. Надаються до того найліпше ліки, що мають в собі йод. Найуспішнішим лікуванням є оперативне усунення зараженого місця. Це дасться перевести з успіхом тільки в початках хвороби.

Хворих на актіномікозу людей або звірят належить чим скорше піддати лікарському лікуванню.

ПАРАЗИТНІ ЧУЖОЇДНІ ХВОРОБИ ДОМАШНІХ ТВАРИН ПЕРЕНОСНІ НА ЛЮДЕЙ

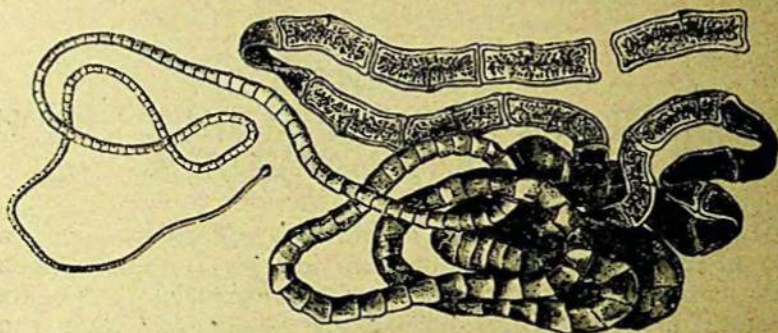
Паразити (чужоїди або галапаси) є організми, що стало або дочасно живуть на поверхні або всередині інших живих організмів і з них беруть поживу. Організм, що дає поживу і якого коштом живуть чужоїди, називаємо господарем (хазяїном) паразита.

До недавня лікарська наука не знала ще докладно життя і способу розмножування деяких розвоево нижчих організмів, що як чужоїди (паразити) живуть на рахунок людей і вищих звірят. Більшість паразитів заким закінчать молодечий розвій і приберуть вид (форму) дозрілого, здатного множитися чужоїда, змінює деколи кілька разів свій зверхній вигляд і способи життя. Тому вчені уважали форми деяких паразитів в їх початковим розвою за зовсім інші породи чужоїдів.

Переходові, розвоеві стадії паразитів називаємо їхніми лярвами, або личинками. Прикладом творення лярв у початковим стадії розвою можуть послужити пчола і мотиль. Вони зносять яєчка, з яких творяться лярви, а то: у пчолі лярва — червачок, а у мотіля лярва — гусениця. Щойно із червачка розвивається у засклепеній вощині пчола, а із гусениці по закукленні — мотиль. Хто цього не знає, міг би уважати лярви пчіл і мотилів за самостійні, іншої породи організми, тому, що вони мають не тільки цілком відмінні від своїх родичів види, але різняються від них також і способами

життя. Але лярви не є остаточно розвиненими, доспілими тваринами-організмами, тому й не можуть плодитися. Лярви багатьох паразитів ведуть чужоїдне життя часто на інших, ніж їх родичі, організмах.

Паразити живуть все коштом свого господаря. Звичайно, кожний рід чужоїдів паразитує на іншій породі звірят, але деякі з них можуть жити на різних звірятах і на людях. Чужоїди є з багатьох причин шкідливі для своїх господарів. Вони відбирають нападеному організмові життєві соки, тво-

Ланцюгова (оз'ювна) глиста-солітер (значно зменшена).

рять небезпечні для здоров'я свого господаря отрути, нищать нероз дуже важні органи, або унеможливають їхню чинність; наприклад глисти можуть своєю масою затикати провід в кишках.

Паразити ділимо на: зовнішні і внутрішні (кишкові, псичинкові, мозгові, мязневі, кровні і т. д.) залежно від того, на котрім, або в котрім органі паразит живе.

Зовнішні паразити живуть на поверхні свого господаря, отже: на шкірі або в ній. Їх легко дається вилікувати тому, що можна приміняти різного рода острі ліки і механічне чищення, яке теж убиває паразити і їх зародки.

Небезпечніші для звірят і людей бувають внутрішні чужоїди тому, що ліками не можна їх безпосередньо губити. Багато з них живе на дуже важних і вразливих органах. При лікуванні належить добирати і уживати ліки так, щоб ослаблюючи або убиваючи паразити не шкодити рівночасно також організмові, який лікуємо. З тих причин

треба при лікуванні внутрішніх паразитних хворіб за-
с'ягнути ради лікаря.

Із заразливих, скірних хворіб, які часто дістає чоловік від домашніх тварин, приходять в наших сторонах найбільше під увагу лишай і короста (пархи). Воші різних тварин не держаться довго на людським організмові.

А. ЗОВНІШНІ ПАРАЗИТИ

1. Лишай - Лисинець - Glatzflechte - Liszaj

Лишай є заразлива скірна хвороба і переноситься на всі домашні тварини й на чоловіка. Найчастіше стрічаємо її у рогатої худоби. Його спричиняє дрібний грибок-плісень, який в збільшенню під дрібноглядом має вид помотаних ниток. Плісень лишая творить насіння (спори) і тому може довго вдержати свою життєздатність.

Ця хвороба нападає найчастіше молодник, і то передовсім на шкірі голови, шиї і в околиці хвоста. Зачинається тим, що на поверхні шкіри під шерстю творяться дрібні струпики. Зразу розсіяні одинцем, але з поступом хвороби зливаються вони разом і творять на шкірі кругловаті знаки, що виразно різняться від доколїшньої здорової шкіри. З початку хвороби шерсть в тих місцях не прилягає до шкіри і через те зразу можна зауважити, в котрім місці твориться лишай. Пізніше шерсть ломиться і випадає, а шкіра в тім місці покривається грубою верствою твердого струпа. З початку струп є сухий, але по якимсь часі збирається під ним густа, гнійна теч. По двох-трьох місяцях струп сам відпадає, а на його місці залишається гладка безшерстна пляма. Коли занедбати хворобу, то лишай можуть поширитися по цілім тілі. Худоба хвора на лишай не проявляє значної сверблячки.

Лишай переносяться безпосередньо т. є через безпосередній дотик здорових організмів з хворими тваринами, або посередньо, цеб то через упряж, покривала, щітки, жребла і інші предмети, занечиснені зарасками лишая. Також людина, що обслуговує хворі тварини, може сама заражуватися і переносити лишай на здорову худобу, або на людей.

Лікування лишайв є легке, а потрібні для того ліки може собі кожний господар сам приправити. В початках хвороби,

коли на лишаях є ще тонка верства струпа, вистачить вимити хвору тварину два рази денно виваром тютюну (5 дека тютюну на 1 літр води). З початку робить ся це три аж чотири дні кождо денно, а потім кожний другий або третій день. При застарілих лишаях, які є вже покриті грубою верствою струпа, належить намастити лишай на ніч мастю, або оливою, а на другий день розмяклий струп обережно зняти. Коли ж по зняттю струпа поверхня лишая присохла, тоді намастимо лишай і його околицю протилишавою мастю. Такою мастю є для рогатої худоби сірчана масть. Вона нешкідлива навіть тоді, коли її худобина злиже. Виробляється її в той спосіб, що на 50 дека свинської масти, або жовтої вазеліни додається 5 дека жовтої сірки в порошок і докладно вимішається. Зпорошковану сірку дістанемо під назвою сірчаний цвіт в аптеках, дрогуеріях і в більших колоніальних крамницях. Цєю мастю намащуємо лишай і їх околицю на шкірі через кілька днів на ніч. Сильнішим ліком є креоліново-сірчана масть. Приготовляємо її домашньою 5 дека креоліни до вище згаданої сірчаної масти. Добрим ліком проти лишай є також мішанина (пів на пів) дерев'яного дегтю зі спиртом.

При лікуванні лишай є дуже важним, що крім лікування мастями, треба виваренням дезінфікувати упряж, покривала, щітки тощо, належить теж вичистити і свіжо гашеним вапном дезінфікувати стайню, жолоби, ясла і взагалі дерев'яні й металеві предмети, які були в дотик з хворою худобиною.

Люде заражаються лишаями від хворих звірят головно на руках і на голові. Їх належить лікувати так само сірчаною мастю, а потім змивати теплою водою з милом. В часі лікування лишай хворий повинен часто змінити білизну на собі та на постелі.

2. Короста - Чесотка - Räude - 'Swierzb

Короста, також звана: чухачка, сверблячка або пархи є заразлива хвороба шкіри. Вона спричиняє неприємне сверблення і запалення шкіри споєне з випаданням волосся (шерсті).

Ця заразлива хворота людей і звірят панує і шириться там, де люде не дбають на зовнішню чистоту коло себе і коло тварин, значить: де населення є недбале і мало куль-

турне, або коли з важливих причин неможливо вдержати чистоту, як наприклад в час війни у війська.

На коросту можуть хворувати всі домашні тварини, дико живучі звірята і чоловік. З домашніх тварин хворують на неї найчастіше коні, вівці, кози, коти, менше рогата худоба, свині і пси, а деколи й домашня птиця.

Причиною корости є дрібні, для доброго ока й без побільшення видимі паразити, що живуть на шкірі, або під її поверхнею. Ці паразити називаємо коростяними кліщами. Розрізняємо різні породи коростяних кліщів. Найбільш докучливі з поміж них є ті, що живуть під поверхнею шкіри і риють в ній каналчики, в яких самичка зносить яечка. З яечок викльовуються переходові види корости т. є лрви і німфи, а щойно по двох або трьох тижнях твориться з них зрілий коростяний кліщ.

Шкідливість чужоїдів корости полягає в тім, що зажирюючися до шкіри дражнять її, а до того живляться соками шкіри та виділяють зі себе трійливі для шкіри і цілого організму матерії.

Першою ознакою корости є велика сверблячка на місці зараження шкіри. Коростяні кліщі бувають в теплі жвавіші, більше рухаються, тому і свербління тоді більше докучає. Тварини в теплій стайні, а людина в теплій постелі не мають від корости спокою. Тварини труться о жолоби, ясла, стіни і гризуть одно друге, а короставий чоловік шкрабається навіть у сні, при чому здирають наскірок, ранять шкіру і поширюють хворобу на дальші партії шкіри.

Шкіра наслідком поранення і запалення напухає, вкривається зразу тонкою, а потім грубою верствою струпа, тварини втрачають шерсть або вовну, а гола шкіра морщиться і дістає вигляд порепаної кори. Коростяві тварини стають неспокойні, мало їдять, худнуть і слабнуть. Коли короста розширюється на велику часть тіла і триває довший час, то тварини гинуть за ознак загального ослаблення.

У тварин починається короста звичайно від голови, а звідтіля розширюється на решту тіла. У людей обявляється короста найперше на частях тіла, що покриті м'якою шкірою: на руках поміж пальцями, в ліктевім і паховім загибі і на ногах в коліннім загибі. Бувають випадки, що хвороба розширюється по цілім людськім тілі, але ніколи не переходить на обличчя.

Коростою заразитися можна безпосередньо т. є дотиком з коростявими людьми і тваринами, або посередньо отже при дотику із занечищеними коростяними кліщами предметами. Такими предметами можуть бути для людей одж, біля, постіль; а для тварин: упряж, стіни, одвірки, покрівці, щітки, жребла, жолуби, ясла, і дерева о котрі чухалося коростяве твариння. Нічліги в нечистих готелях і заїздах, чи ваїзних гостинницях бувають часто причиною ширення корости між людьми, а передовсім серед коней.

Поборювання корости не є тяжке, коли: 1. вистерігаємося перед зараженням, 2. коросту завчасу докладно лікуємо і 3. підчас лікування та по його закінченню подбаємо дезінфекуванням знищити зародки корости на всіх предметах, що були в дотику з коростявими людьми, або тваринами.

Памятаючи про цих три правила можемо легко устерегтися корости, бо:

1. Коли захоуємо всі міри обережності, то значить: оминаємо місця і предмети заражених коростою, захоуємо чистоту і по змозі стараємося обявити хворобу в самих її початках, то або не дістанемо її, або скоровилікуємо. Хто часто чистить свого коня, той зразу може знайти на ній малі, початкові коростяві зміни.

2. Коли завчасу пічнеться відповідне лікування коростявих тварин і людей, то скоро можна позбутися цієї хвороби. Для лікування корости надаються всі протибактерійні — дезінфекційні — середники, але не всі годяться в практичнім лікуванні. Декотрі з них бувають за сильні і убиваючи коростяні кліщі, рівночасно шкодять також організмові; інші натомість є так дорогі, що не виплачується лікувати ними тварини. Тому звернемо увагу тільки на такі ліки, які легко даються обстарати, а при тім нищать коросту.

У коростявих коней уживається з добрим вислідом змивання нафтово-вапняною мішаниною, яку приправляємо в цей спосіб: 1 кільки негашеного вапна потрохи поливаємо водою, аж поливане вапно перестане парувати. Потім доливаємо 15 літрів води і лишаємо так 5—7 годин, щоби вапняний розчин встоявся. Потім зливаємо з поверху осілого вапна вапняну воду до другої посуду і доливаємо до неї 15 літрів чистої води, щоби було разом 30 літрів. Із цієї розрідженої вапняної води беремо потім після потреби якусь кількисть і мішаємо її пів на пів зі сирою копальняною

нафтою. Цією нафтово-вапняною мішаниною змиваємо щіткою або солом'яним віхтем хворого коня перші три-чотири дні один раз денно — найліпше на ніч. Потім переводимо це змивання, кожного другого або третього дня.

Коросту нищить також сірчано-креолінова масть (диві лікування лишаїв). В околицях, де легко можна дістати деревний дьоготь, можна уживати проти корости масти, яку дістаємо в той спосіб, що дьоготь мішаємо зі спиртом в яким, перед тим було розпушено мило. Коні, що лікуємо мастями, належить кожного третього дня докладно обмити літньою водою з милом.

Коростяві вівці належить перед властивим лікуванням обстригти, а потім купати, або обмивати 2—3% розчином креоліни.

У котів і псів найліпше надається до лікування корости мазання сірчано-креоліновою маст'ю. Не є вказаним котів по масти мити або купати.

Людина заражується коростою від людей, або від домашніх тварин: коней, псів і котів. Лікування людини від корости є значно легше як тварин тому, що на непорослу шкіру людини ліки діють скорше чим у покритих шерстю тварин.

При лікуванню людей уживаємо ріжних дезінфекційних середників, змішаних в милах: карболовим, креоліновим, дегтярним, сірковим, або в мастях. З мастей найбільше уживана 10% сірчана масть або масть, що складається по рівних частях зі стираксу і ріпакового олію. Лікування людини мастями переводиться слідуочим способом: заражений коростою мусить перед намазанням мастю випаритися і вмити тіло теплою водою з милом. В часі лікування треба кожний день змінити білизну на собі і на постелі. Уживану білизну треба негайно виварити.

Коли на господарстві є більше осіб або звірят, заражених коростою, тоді лікування треба переводити безумовно у всіх хворих нараз.

3. Щоби короста не відновлялася, треба на початку і по скінченню лікування перевести докладну дезінфекцію всіх предметів, з якими стикалися і місць де жили хворі. Стайні, дерев'яні предмети, жолоби, ясла, вози, одвірки то що дезінфекуємо горячим лугом, звичайним свіжо гашеним вапном, або хльоровим вапном. Скіряну упряж

мочать впродовж кількох годин в 5% розчині креоліни, карболю, лізолу і і. Вовняні й полотняні речі як: покрівці і упряж або намочується в дезінфекційних розчинах, або виварюється; металеві предмети, як лопати, граблі, ланцюги найліпше випалювати. Підстилку під тварини належить часто давати свіжу, а гній зі стайні коженденно викидати.

Б. ВНУТРІШНІ ПАРАЗИТИ

У тварин живе багато пород внутрішніх чужоїдів, що можуть заражувати також й людину. Головно небезпечні для людини є ті породи, що в дорослім вигляді паразитують тільки у людини, але їхні недорослі, перехідні форми розвиваються з ячок в організмах тварин. Такі чужоїди мають отже двох господарів. Сталим господарем є для них людина, а організм тваринний буває перехідним господарем для їхніх недорослих форм. В таких випадках тварини заражуються тими самими паразитами від людини, а людина від тварини. Це важне знати, щоб можна було таких паразитів успішно побороювати.

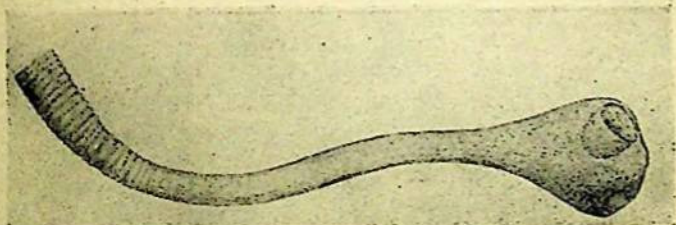
Паразити можуть нападати різні органи, але найчастіше находимо їх в проводі травлення, себто в кишках. Вони дістаються туди із занечищеною, сирою поживою, а у дітей також понайбільш наслідком нечистоти рук.

Малу кількість паразитів в кишках не дається відчувати, але коли їх багато, тоді можуть вони бути причиною важних хворіб. В таких випадках у хворого показуються ознаки забурень в травленні, а то: неохота до їди, млюення, блювання, розвільнення, колькові болі в череві, тощо. При затровненні паразитними токсинами хворий часто терпить заворотами і болями голови, далі слідує серцеві недомогання, хронічна недокровність і загальне ослаблення.

У людсй в проводі травлення із тваринних чужоїдів найчастіше трапляються плоскі і округлі глисти.

Плоскі глисти відзначаються тим, що їхнє тіло буває доволі довге і складається з багатьох частин. Така глиста починається малою головкою, переходить в тонку шийку і продовжується багатьма зі собою спленими відтинками (сеґментами), що чим далі від голови, тим стають ширші. Їх тіло сплющене, тому називаються биндовими або тасьмо-

вими глистами. Кінцеві відтинки биндових глист мають в собі багато яєчок. Доспілі відтинки поступенно відриваються і з калом виходять з кишок. Тіло такого відтинка на повітрі розпадається (гниє), але яєчка, що мають на собі тверду поволоку, можуть довго бути живими. Вони дістаються відтак з пашею, поживою і водою до організму іншої тварини, або чоловіка. Там з яєчок творяться зародки глисти, що осідають в котрімсь органі свого нового (посереднього) господаря, де чекають на нагоду, щоби дістатися до організму такої тварини, або людини, де звичайно чужо-

Головка і шийка ланцюгової глисти (побільшені).

їдить доспіла глиста, що творить яєчка. Биндові глисти мають у своїм життєвім розвою двох господарів (хазяїв): властивого господаря, де живе дозріла глиста і посереднього, в яким перебувають зародки глисти.

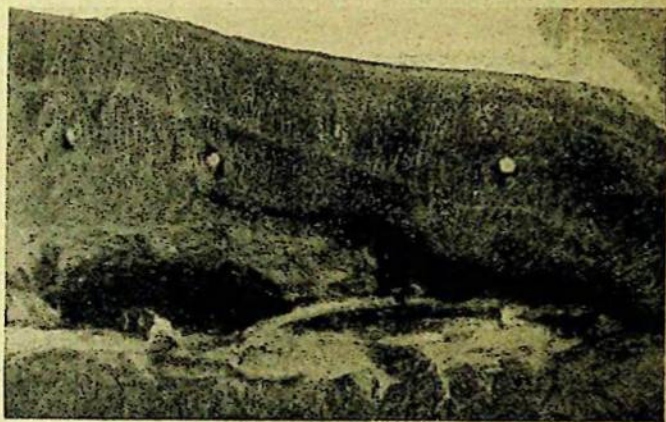
В організмі людини живе кілька пород биндових глист, яких зародки мають своїми (посередніми) господарями наші домашні тварини.

1. Озброєна, або ланцюгова глиста, звана теж солітер, буває довга до три з половиною метра, а кінцеві її відтинки є коло 8 міліметрів широкі. Посереднім господарем солітера є свиня. Яєчка глисти виходять з чоловіка, що має в собі глисту, з калом. Коли свиня з'їсть такий кал, в її жолудку і кишках творяться з яєчок зародки, що дістаються до кровного обігу і осідають в м'язях свині як воднясті міхурці, величини проса або малого гороху. Найбільше їх можна надібати в м'язях коло кістяка, але можуть бути також в м'язях серця і язика.

Зародки глисти гинуть при високій теплоті. В малих куснях соленого, байцovanого, або вудженого мяса теж не

можуть вони довго жити. Ці міхурці — зародки називаємо решетиною або уграми. Коли чоловік з'їсть сире, або за мало варене угровате мясо, тоді з решетини розвиваються у нього в кишках биндові глисти (солітери).

2. Найбільше поширеною між людьми буває т. зв. биндова глиста неузброена або безборонна. Її посереднім господарем є рогата худоба. Зародки цієї глисти є міхурці, подібні до решетини у свиней. Вони живуть

Водясті міхурці ланцюгової глисти (решетина, вугри) в м'язні язика свині.

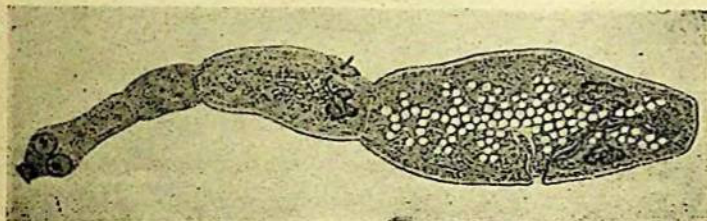
у м'язнях рогатої худоби, а саме найбільше у м'язнях вилиць, язика, серця і грудниці. Довжина цієї глисти доходить до 6 метрів. Худоба заражується пашею, занечищеною відходами хворих на глисти людей, а чоловік, недостатньо звареним, або за мало випеченим мясом угроватої худоби.

—3. Найдовшою глистою, що живе в людському організмі є т. зв. биндова глиста дини. Довжина її доходить 8—9 метрів. Посередніми господарями глисти дини є морські і солодко-водні риби. Дина спричиняє у людей важливу і погану хворобу — хронічну анемію.

4. Найменшою, до тепер знаною, биндовою глистою є карликова, або єгипетська глиста. Вона живе в провіді травлення котів і собак, а посередніми її господарями

бувають воші й блохи. Собаки або коти, розкусуючи такі блохи і воші, часто занечищують собі писки яечками глисти а відтак легко заражують карликовою глистою дітей, якщо ці бавляться або цілуються з тими звірятами.

5. Найнебезпечнішою биндовою глистою є пухирчаста — собача глиста (*Taenia echinococcus*). Вона складається тільки з трьох частин: з головки, шийки і останнього члена, в яким творяться яечка. Довжина цілої глисти є коло пів сантиметра. Живе в кишках собаки, а буває її нерідко там і кілька сот штук нараз. Посередніми господарями собачої

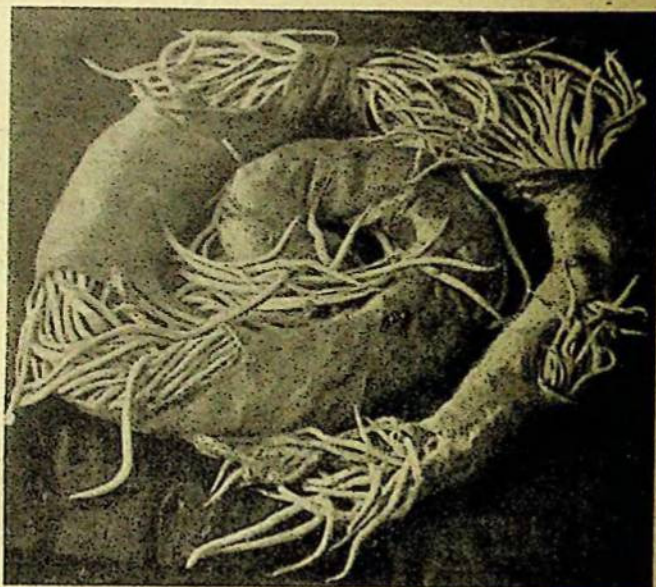

Пухирчаста — собача глиста (20 разів побільшена).

глисти з домашніх тварин є рогата худоба, вівці, кози, свині а деколи також людина. Яечка собачої глисти дістаються до шлунка і кишок домашніх тварин з пашею, занечищеною собачими відходами з глистами. Людина заражується власними руками, коли дотикається занечищеної паші і, не обмивши рук, бере їжу. В шлункові худобини, або людини розпускається тверда поволока яечок, а з них виходять дрібні лярви, що дістаються через стіни кишок до кровного обігу і осідають в котрімось з внутрішніх органів тіла. Найчастіше находимо їх в печінці, легенях, на чепці (сітці) довкола кишок, а деколи навіть в мозгові.

Лярви глисти перемінюються в міхурі з тонкою, прозорою стінкою-оболонкою і виповнені ясною, воднистою течєю. В кожному міхурові на внутрішній стороні оболонки находиться кілька або й кілька десятків головок глисти. Ці головки є зародками собачої глисти. Кілько живих головок зість собака, тільки глист буде мати в кишках. Величина міхурів буває різна. Найчастіше є вони величини ліскового оріха, але трапляються також завбільшки яблука а то й дитячої

голови. Звичайно буває їх в зараженім органі більше число нараз. Оці міхури натискають на тканини органів і нищать їх. Залежно від числа міхурів, їх величини і від важливості нападеного органу терпить цілий організм. Нерідко бувають вони причиною тяжких хворіб а то й смерті. Найнебезпечніші хвороби спричиняють зародки собачої глисти,

Кишка коня заткана і піврана глистами починок.

коли осідають в мозгові. Позбутися їх можна тільки при допомозі ножа — значить — оперативним способом.

Сама глиста наслідком своєї дрібної величини й при значній кількості не дуже шкодить своєму властивому господареві — собаці. За те посередні її господарі: людина, рогата худоба, вівці, свині то що, у яких розвиваються міхури — зародки — глисти, наражують своє здоровля і життя на великі небезпеки, коли з їжею і з пашею заражуються яечками собачої глисти.

Пси заражуються глистою тоді, коли з'їдають тваринні органи з живими міхурами, що їх яко відпадки викидають

несвідомі різники і вівчарі на полонинах, або коли пси роздирають і з'їдають заражених міхурами зайців, серн тощо. Тому вівчарські і різницькі собаки найбільше заражуються і поширюють собачу биндову глисту. З відходо-вої кишки зараженого пса відходять постійно з калом, або й без нього дрібні, білі собачі глисти і занечищують собою оточення. Довжиною коло 5, а шириною коло 3 міліметрів не впадає така глиста у вічі, тому людина легко її переочує і занечищує собі всю руки і їжу. Кожний селянин і різник повинні пам'ятати, що заражені міхурами м'ясні відпадки належить закопати, або спалити. Міхурі з зародками глисти убиває варення або печення.

З округлих глист, що переходять з домашніх тварин на людину заслуговують на особливу увагу дві породи, а то: глиста — починок (аскаріс) і глиста волосичка (трихіна). Глиста починок менше небезпечна, але тому, що по наших селах дуже поширена, спричиняє значні шкоди в господарствах і шкідливо впливає на здоров'я населення, особливо шкодить дітям. Волосичка трапляється у нас рідше, але є дуже небезпечна для людського здоров'я, а навіть й для життя.

Глиста починок живе в тонких кишках чоловіка, а з наших домашніх тварин хворують на неї найчастіше коні, свині і собаки. Для свого розвитку не потребує вона посереднього господаря, але переноситься до шлунка з одного організму на другий яєчками з водою, їжею або з пащею. В шлунку викльовуються з яєчок зародки глисти (лярви) і дістаються з кровним обігом до легенів, а звідти по якимсь часі через дишницю та їжник вертають назад до шлунка і тут виростають на доспілі глисти.

Тварини заражуються посередництвом води і паші занечищеної яєчками глисти. Також у людини зараження глистами стається водою і їжею, в яких знаходяться яєчка глисти. Між людьми найбільше поширені глисти у дітей та умово хворих, тому, що вони найменше уважають на чистоту рук: беруть ними всяку поживу й часто дають пальці до уст.

Менша кількість глистів не спричинює виразної хвороби, але коли їх розмножить в організмі багато, тоді можуть настати поважні забурення в здоров'ї людини і тварини. Були випадки, що у дитини найдено 60—80, а у коня

понад 1980 глистів. Така кількість паразитів має шкідливий вплив на організм, передовсім у дітей і молодих тварин. Вони шкодять організмові, бо відбирають йому поживу, а також можуть спричинити своїми отруями тяжкі захворювання й нервові забурення.

Тварини, хворі на глисти, дістають часто колькові болі черева, нерадо їдять, худіють і слабнуть. Молоді тварини помалу ростуть і не розвиваються, а в тяжких випадках гинуть наслідком загального ослаблення.

Діти, заморені глистами, не мають охоти до їди, терплять спрагою, тому будяться навіть в ночі, бувають бліді, скаржаться на болі голови і черева, дуже худнуть і як слід не розвиваються. Коли в організмі знаходиться більша кількість глист, тоді можуть заткати провід в кишках, а також буває, що глисти підсуваються до горла, через що дитина може легко вдуситися.

Щоби вигнати глисти з організму тварин, передовсім у коней, уживаємо ліків, що мають примішку арсену. Арсен є міцною отруєю, тому може такі ліки приписати тільки ветеринарний лікар, який повинен дати теж вказівки, як його уживати.

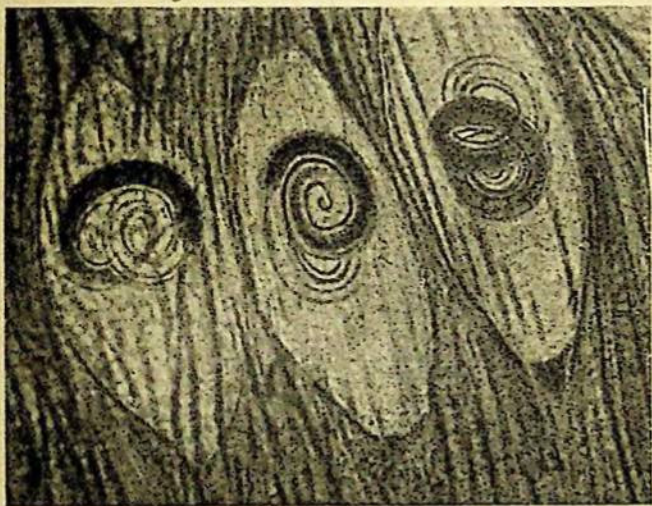
Найліпшим ліком проти глист у дітей є сантонін. Його можна дістати в аптеках, заробленого в сантонінових цукорках. На селах уживають проти глист домашніх ліків. В деяких околицях дають дітям їсти на порожній шлунок сиру, квасну капусту, засолоджену цукром. Яко ліку проти глист уживають теж цетнарового насіння. Його сушать, розтирають на порошок, а потім, змішавши з медом дають їсти, а то: дітям по пів ложки, а старшим по повній ложці раз в день через два-три дні по собі.

Діти, заражені глистами, можуть одночасно хворіти і на іншу внутрішню хворобу, тому хвору дитину належить завчасу дати оглянути лікарем, який перевірить стан здоровля дитини і припише відповідні ліки.

В околицях, де серед людей і тварин бувають поширені глисти, треба часто переводити лікування проти глист у дітей і молодих тварин — головно у лошат і поросят. Людина, що має в собі глисти, повинна „ходити на велику сторону“ (каяти) в місцях, де не можуть мати приступу свині і собаки, бо вони поїдають відходи з глистами і заражуються ними самі та стають ширителлями глистів серед

людей і тварин. Кожне порядне господарство повинно мати відповідно справлене відходове місце (виходок).

Глиста волосичка (тріхіна) є 1,5—3 міліметри довга і має вигляд шрубовато скрученого волоска. Вона спричиняє в наших сторонах, дуже важливу хворобу людей, звану — волосинниця (тріхіноза). На людину переноситься з сирим, або за мало вареним чи печеним мясом тріхінозних свиней.

Глиста волосичка (тріхіна) в м'язні свині, побільшена 50 разів.

Властивим господарем тріхіни є щур. Коли свиня з'їсть здохлину зараженого тріхіною щура, то в її шлункові і кишках самичка тріхіни в п'яти або семи дні потім родить лявви (переходові форми), які вникають до стін кишок і там перетворюються в 1,5 міліметра довгі зародки (ембріони) волосички. Вони дістаються звідти до кровного обігу і осідають в м'язях свині, де покриваються тонкою оболонкою, витворюючи малі, голим оком ледве видні подовгасті міхурці. По п'ятох або шістьох місяцях в міхурцях осідають вапняні солі, і змінюють початково ясно-біляву дєрву тріхінозного міхурця на темну.

У людини, що їсть сире, або не досить переварене або недопечене м'ясо тріхінозної свині, відбуваються такі самі переміни зародків тріхіни, як у свині. Зародки тріхіни у людини осідають в м'язях різних частей тіла, а по шістьох місяцях мають довкола себе також вапняну поволоку. Свиня заражується тріхінами через м'ясо хорих щурів, а людина, коли їсть м'ясо тріхінозних свиней. В місцях осідку тріхінозних зародків напухають волокна м'язів і в тій околиці слідує запалення м'язів. Чим більше зародків в м'язях, тим більші болі виступають у хворого і тим довше тягнеться хвороба. В легших випадках виздоровлює хворий по трьох аж вісьмох тижнях. При сильнім зараженні хвороба кінчиться з 30% випадків смертю в наслідок запалення легенів.

Успішного ліку проти волосинниці медицина не знає. Щоби запобігти зараженню людей тріхінами завели в більшості культурних держав примусову лікарську перевірку свинського м'яса на тріхіни. М'ясо із тріхінозних звірят можна споживати тільки по докладнім зваренню або випеченню.

ОТРУЄННЯ М'ЯСОМ

На закінчення цієї розвідки слід згадати ще про небезпеку, яка грозить людському здоров'ю від їдженя м'яса із хворих звірят.

Причиною отруєння м'ясом є бактерії, що належать до групи бактерій паратифусу і запалення кишок. Захворіння по спожиттю м'яса, що має в собі такі бактерії, проявляються тяжкими запаленнями шлунка і кишок, а виступають нараз у більшого числа людей, що споживали таке м'ясо.

В багатьох випадках ходить про м'ясо напів сире, або недостаточо варене, чи печене. Але нерідко стається, що навіть добре переварене (випечене) м'ясо, а навіть і юшка з нього бувають отруйні. В таких випадках високою теплою (варенням і печенням) ми умертвили в м'ясі тільки бактерії, але не знищили отрут (токсин) тих бактерій.

Ці отруєння може спричинити або м'ясо із хворих тварин, що ще за життя мали в собі отруйні бактерії, або м'ясо із здорових тварин, яке було по зарізанню тварини занечищене бактеріями паратифусу і бактеріями запалення кишок.

ОТРУЄННЯ МЯСОМ ХВОРИХ ЗВІРЯТ

Тяжкі захворюння тварин получені з високою гарячкою, неохотою до їжі і загальним ослабленням бувають часто причиною дорізання звірят. А що дорізання бувають в початках хвороби, коли ще хворобливі зміни на внутрішніх органах не мали часу виразно розвинутися, тому стається, що по дорізання хворобні зміни не даються зауважити ані на м'ясі, ані на внутрішніх органах, хоч м'ясо може бути дуже трійливе. В таких підозрілих випадках можна в м'ясі винайти бактерії тільки при допомозі мікроскопу (дрібногляду).

При дорізання тварини є підозріння на бактерійне затроєння м'яса при всіх хворобах з високою гарячкою. Найважливіші з тих хворіб є: гострі катарі шлунка, і кишок, запалення: легенів, очерев'я, суглобів, матиці, вимені, пупа а також загальне ослаблення наслідком великих гнійних ран.

Отруєння м'ясом здорових тварин буває наслідком занечистення м'яса трійними бактеріями вже по зарізання.

Це занечистення може походити або від хворих осіб, що працюють з м'ясом, або від нечистого приміщення і нечистого знаряддя. Тому закони приписують, щоби при працях з м'ясом і з м'ясними виробами були заняті зовсім здорові особи і щоби там, де працюється з м'ясом, було подбано о взірцеву чистоту приміщення і уживаного знаряддя.

Дуже небезпечним є так зване „ковбасне отруєння“. Причиною є отруї, що творяться в зіпсованих ковбасах, в наложенім вуженім м'ясі і в м'ясних консервах.

Ковбасне отруєння різниться від отруєння м'ясом головно тим, що при нім настають нервові захворюння, а то передовсім в очах і в гортанці. При тім нема гарячки.

Найтяжчі є отруєння зіпсованими рибами.

Отруєння м'ясом, ковбасами і рибою спричиняють дуже небезпечні і швидко розвиваючіся хвороби. Особи захворілі за підозріння таких затруєнь, повинні при перших ознаках хвороби старатися блюванням і прочищаючими ліками опорожнити шлунок і кишки та чим скорше шукати лікарської помочі.

З М І С Т :

I. Заразливі хвороби у людей і тварин	3
Загальні зауваження	3
Що є причиною заразливих хворіб?	4
Яким способом бактерії шкодять організмові?	6
Як організм борониться проти заразам?	9
Як лікарська наука помагає зараженому організмові?	10
Як населення має поступати у випадках загрози зарази?	13
II. Заразливі хвороби домашніх тварин — переносні на людей і як хоронитися перед ними?	15
Туберкульоза	18
Слинівка	20
Сибірка	22
Скаженина	27
Носатизна	31
Прямець	34
Рожа-Червінка свиней	36
Зараза Банга	37
Актіномікоза — жовна	38
Лишай	41
Короста	42
Внутрішні паразити	46
Озброєна (ланцюгова) глиста	47
Неузброєна (безборонна) глиста	48
Глиста дина	48
Карликовата глиста	48
Пухирчаста (собача) глиста	49
Глиста починок	51
Глиста волосичка (тріхіна)	53
Отруєння мясом	54

